

מי נהר

פרשת ויצא תשפ"ב

קונטרס שלוש תירוצים

על השאלה

מדוע משבחת התורה את לאה שלא רצתה להינשא לעשו

ואילו יעקב נענש שמנע את דינה מלהינשא לו

ועיני לאה רכות (כ"ט י"ז)

איתא בגמרא (ב"ב קכ"ג): מאי רכות, אילימא רכות ממש, אפשר בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב וכו'. רב אמר לעולם רכות ממש ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה, שהיתה שומעת על פרשת דרכים בני אדם שהיו אומרים 'שני בנים יש לה לרבקה שתי בנות יש לו ללבן - גדולה לגדול וקטנה לקטן'. והיתה יושבת על פרשת דרכים ומשאלת 'גדול מה מעשיו' - איש רע הוא מלסטם בריות, 'קטן מה מעשיו' - איש תם יושב אוהלים, והיתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה. והיינו דכתיב **וירא ה' כי שנואה לאה** - מאי שנואה, אילימא שנואה ממש, אפשר בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב בגנות צדיקים דיבר הכתוב, אלא ראה הקב"ה ששנואין מעשה עשו בפניה - **ויפתח את רחמה** (פי' רשב"ם: היינו שזכתה לבכורה). וכן הוא במדרש רבה (ב"ר ע' ט"ז, ע"א ב') ובתנחומא (ויצא ד').

יש להקשות מהא דאיתא ברש"י (פרי' וישלח ל"ב כ"ג): ואת אחד עשר ילדיו - ודינה היכן היתה, נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו, **ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו** - **שמה תחזירנו למוטב**, ונפלה ביד שכם. ומקורו במדרש (ב"ר ע"ו ט', פ' ד'), ודרשו על כך הכתוב באיוב (ו' י"ד) 'למס מרעהו חסד' - מנעת חסד מן אחוך, לא בקשת להשיאה למהול הרי היא נישאת לערל, לא בקשת להשיאה דרך היתר הרי נישאת דרך איסור, הה"ד (ל"ד א') ותצא דינה בת לאה וגו'.

וצריך ביאור טובא מאי שנא לאה שהתורה משבחתה על שלא רצתה להינשא לעשו (אף שלכאורה גם היא היה בידה להחזירו למוטב), ולא רק שלא נענשה - אלא עוד זכתה לשכר על כך, ואילו גבי דינה מצינו להיפך - דיעקב נענש על שלא נתנה לעשו כדי שתחזירנו למוטב¹.

יצאתי בס"ד ללקוט שושנים מאוצרם הטוב, בתוספת דברים שחנני השי"ת ברוב חסדיו.

נציגה נא בס"ד שלוש מהלכים ביישוב שאלה זו.

¹ ומצאתי שהגה"ק רבי שלמה קלוגר זצ"ל בחכמת התורה (פרשתנו עמ' ת"ב) כתב מכח קושיא זו דעל כרחק מדרשים חלוקים הם, (ראה להלן תירוץ ל' מה שכתבנו בביאור המחלוקת בזה). אמנם במפרשים מצינו שיישבו הסתירה באופנים שונים, וכתבו כמה וכמה חילוקים בין המקרים.

א] בעת שנפגש עם יעקב נכמרו רחמיו והיה מקבל עליו לשוב

בנחלת יעקב (על פירש"י עה"ת, מבנו של בעל שו"ת משאת בנימין, קראקא שנת ת"ב, בפרשת וישלח ל"ב כ"ג) כתב בזה ג' תירוצים, **והמשכיל לדוד** כתב על שלשתם שהם דחוקים:

בתירוצו הראשון כתב: וי"ל דשאני לאה לפי שבאותו הזמן היה רשע גמור, דלקח נשים על נשיו והוסיף רשעה על רשעתו (רש"י לעיל כ"ח ט'), ומכל שכן קודם לכן היה רשע גמור שעבר על החמורות (ראה רש"י כ"ה כ"ט ול"ד, כ"ו ל"ד), ואי אפשר להחזירו למוטב, לפיכך שפיר עשתה לאה. אבל עכשיו שנכמרו רחמיו על יעקב ונשקו בכל לבו - איכא למימר שמא תחזירנו למוטב.²

וכתב עלה **המשכיל לדוד**: לא ידענא מנא ליה, אדרבא עכשיו היה רודף להרוג ליעקב, ואפילו למ"ד בתר הכי שנשקו בכל לבו, זה היה באותו רגע שנכמרו רחמיו.

אכן על דרך תירוצו זה של הנחלת יעקב מבואר ב**מושב זקנים** (מבעלי התוספות, פ"ר וישלח) וז"ל: וא"ת וכי מי שיש לו אח משומד הכי ישיא לו את בתו וכו'. **ושמא י"ל שקיבל עליו תשובה** על מנת שלא יזלזל, כמו שנאמר (לקמן ל"ג י"ב) נסעה ונלכה ואלכה לנגדך - בשוה ביהדות, עכ"ל. ועפ"ז מיושב, דדוקא כעת שהסכים לקבל עליו תשובה על כן היה לו להשיאה לו, משא"כ לאה דבכתה כאשר עמד ברשעתו.³

לפי מהלך זה נמצא שבעת שהחביא יעקב את דינה בתיבה שפיר עבד, אלא שאח"כ בשעה שנפגשו - כשראה שניתן להחזיר את עשו למוטב - היה לו להשיאו את דינה.⁴

ב] לאה לא היה בכחה להחזיר את עשו בתשובה

בתירוצו השני כתב **הנחלת יעקב**: ועוד י"ל דשמא לאה לא היתה מסוגלת להחזיר אחרים למוטב, אבל דינה שנשאת לאיוב והחזירתו למוטב וגיירתיה - א"כ יותר ראוי היה שתחזיר את עשו למוטב. ואפשר שזה כוונת הבראשית רבה, עכ"ל.

וכוונתו לדברי המדרש (ב"ר ע"ו ט'), לפי גירסא אחת, וכ"ה בילקוט רמז קל"א): א"ל הקב"ה למס מרעהו חסד - מנעת חסדך מן אחוך, **דנסבת לאיוב לאו גיירתיה**. וביאר במתנות כהונה: כשנשאת לאיוב לא החזירתו למוטב בתמיה, וכן אם היתה נשאת לעשו היתה מחזירתו למוטב. וכן מפורש בילקוט (איוב תת"ק): אילו היתה לעשו היתה מגיירת אותו **כשם שגיירה לאיוב**.

אך ב**משכיל לדוד** כתב ע"ד הנחלת יעקב: ואולי בחלום או בנבואה נגלה לו כן, עכ"ל. וכוונתו להעיר דמנא ליה שללאה לא היה כח להחזיר אחרים למוטב. (ונראה שהנחלת יעקב נשמר מקושיא זו במה שהוסיף 'ואפשר שזה כוונת הבראשית רבה'. וכוונתו דממה שהוצרך המדרש להביא ראיה מהא דדינה גיירה את איוב מבואר דלאו כל אדם בכחו להחזיר אחרים בתשובה, ועל זה הביאו ראיה מאיוב שדינה היתה מסוגלת לכך, ועל לאה אין ראיה. ועוד יש

² בנחלת יעקב מהדורת ירושלים תשנ"ג העיר המהדיר: וצ"ע, כאן מדובר עוד לפני שנפגש עם עשו ונשקו. ואולי היה לו להוציאה מהתיבה מיד אחר שעשו נשקו, כשנגשו כולם להשתחוות לעשו (להלן ל"ג ז').

³ בספר **תורת יחיאל** (מבעל לב העברי, פ"ר וישלח אות תרי"ג) כתב נמי עד"ז, כי כעת שהיה עשו כ"כ מוכנע ביד יעקב, אם לא היה מונע את דינה ממנו היתה מכניעתו לגמרי, משא"כ לשעבר שהיה עוד ברשעתו.

⁴ יצויין עוד מש"כ ב**שפתי צדיק** פ"ר וישלח (אות ג'), ע"פ דברי המדרש ב"ר ע"ה י"א) דיעקב שלח לעשו מלאכים שיחזרו בתשובה, ופעל בזה שהתעורר עשו בתשובה לפי שעה, אלא שלא עמד בתשובתו. וכתב עוד שם (אות כ"ג) דאחר שזכה עשו לרכוש קדוש של יעקב אבינו ע"ה הרגיש הזדככות, עיי"ש.

לבאר, שלא בעצמה סברה שאין בכחה להחזיר את עשו בתשובה ולכן בכתה ולא רצתה להינשא לו, אבל דינה שנישאה לאיוב על כרחך סברה שיש בכחה לגיירו, דאם לא כן לא היתה נישאת לו, וא"כ יש תביעה למה לא נישאת לעשו ע"מ להחזירו בתשובה).

אכן ראה להלן (בתירוץ ו', י"ז וי"ח) כמה טעמים לחלק בזה בין לאה לדינה.

[הגאון הגדול **רבי שאול אלתר** שליט"א כתב לי על מש"כ בביאור דברי המשכיל לדוד הנ"ל: לא ברור לי שזאת כוונתו. ונראה שכיוון על יעקב אבינו שידע בחלום או בנבואה שעתידה לינשא לאיוב ולהחזירו, עכ"ל].

ג] לאה נישאה אחרי כן לצדיק משא"כ דינה

בתירוץ השלישי כתב **הנחלת יעקב**: ועוד י"ל דבשלמא לאה נשאת ליעקב שהיה צדיק גמור, אבל דינה שנשאת לאיוב שהיה ערל⁵ וטמא א"כ גרוע הוא מעשו, ולפיכך בדין שתיענש. זכר לדבר שיהא נענש על דמי אחאב⁶. ואפשר שזה כוונת הב"ר סוף פרשה ע"ו ופרשה פ', עכ"ל.

וכוונתו לדברי המדרש (פ' ד'): למס מרעהו חסד, מנעת חסד מן אחוך **היא נסבת לאיוב שאינו לא גר ולא מהול** לא בקשת להשיאה למהול הרי היא נישאת לערל וכו'.

וכתב **המשכיל לדוד** על תירוץ זה: וחלילה לומר כן איש שהכתוב העיד עליו (איוב א' א') תם וישר, ואין מקום לומר דגרע מעשו הרשע.

[אמנם נראה שאין כוונת הנחלת יעקב דאיוב היה רשע יותר מעשו, שהרי הכתוב מעיד עליו שהיה איש תם וישר ירא אלקים וסר מרע, אלא כוונתו דוקא על מה שהזכיר - שהיה ערל וטמא, דבזה דייקא הוא גרוע מעשו, כי עשו בא מזרע קודש].

ד] לאה היתה מסכימה להינשא לעשו

במשכיל לדוד כתב: נראה דקושייתו מעיקרא ליתא, דאין הכי נמי שגם לאה אילו היה מבקש עשו לינשא עמה לא היתה נמנעת מלינשא לו - מהאי טעמא גופא שמא תחזירו למוטב. ותדע דאם לא כן אמאי היו עיניה רכות, והא בדידה קיימא אם לא תרצה לינשא לו, דאין משיאין האשה אלא מדעתה (עי' רש"י פר' חיי שרה כ"ד נ"ז), ואמאי בכיא, לא תבכה ולא תינשא. אלא ודאי על דא ודאי קא בכיא, לפי שהיו אומרים הגדולה לגדול וכו' ואם עשו היה מבקש אותה היתה צריכה להודות לו שמא תחזירו וכו' וכדאיתא הכא שלכך נענש יעקב, עכ"ל.

והנה תירוץ עדיין טעון הסבר, דמה בכך שאילו היה מבקש עשו לישאנה לא היתה לאה נמנעת מכך, הא גם את דינה לא ביקש עשו בפועל, ואולי אם באמת היה מבקש לשאת אותה לא היה יעקב מונע בעדו. וא"ת דשאני יעקב שהחביאה ובזה מנע את האפשרות שיבקש

---

⁵ בספר **אור דוד** (נדפס בסוסה שבתוניס, שנת תר"פ) הביא בשם הרב בני ראובן שהקשה על דברי הנח"י מהא דאיתא באבות דרבי נתן (פ"ב ה') דאיוב נולד מהול דכתיב ביה 'איש תם וישר'. וכתב הוא לתרץ דמ"ש שאיוב היה ערל ר"ל שהוא מאומות העולם, ואף שהוא מהול - ערל מקרי, דהכי איתא בנדרים (פ"ג מ"א) קונם שאיני נהנה לערלים מתר בערלי ישראל ואסור במולי עכו"ם. [ולפי דבריו לא נצטרך לומר דהמדרש רבה והאדר"ג מדרשים חלוקים הם, דבמדרש (ב"ר ע"ו ט', פ' ד') מפורש שאיוב לא היה מהול]. ויצוין לדברי **החסד לאברהם** (מעין ד' נהר מ"ט, הו"ד במדרש תלפיות ענף איוב) דדינה נתרצתה לינשא לאיוב כי ידעה שנולד מהול, ולזה נקרא תם, **ועם כל זה עדיין נקרא ערל אחר שלא הוציא טיפת דם לשם גירות**.

⁶ בביאור דבריו אלו כתב המהדיר על הנח"י: מכיון שאחר שהשמיד את כל בית אחאב לא סר מחטאי ירבעם בן נבט ולא הסיר את עגלי הזהב (מ"ב י' ל"א). ועיין בהושע (א' ד') 'כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא', ופירש"י - שהרג יהוא ביזרעאל על שעבדו את הבעל והלכו הוא ובניו אחרי כן ועבדו עבודה זרה, לכך אני חושב עליהם דמי בית אחאב כדם נקי. (וראה עוד **שערי תשובה** שער ג' סוף אות רי"ט).

לשאתה, הא גם לאה התפללה כדי למנוע זאת, [כמבואר במדרשים (ב"ר ע' ט"ז, ע"א ב') וכן בזוה"ק (ח"א רכ"ג). שעל ידי תפילתה ביטלה הגזירה ולא ניתנה לעשו. וכן משמע בגמ' ב"ב שם 'שקדמתה לאה ברחמים'].

וצ"ל דעיקר החילוק הוא שלא לאה לא עשתה מעשה בידים שימנע מעשו לבקש לישא אותה, (דתפילה הוי רק בקשה מאת ה' ולא חשיבא מעשה). ולכן כיון שאם בפועל היה מבקש לישאנה אכן היתה מסכימה - שפיר דמי. משא"כ יעקב שעשה מעשה בפועל שמנע ממנו לבקש לישאנה. (וראה עוד להלן על דרך זה בתירוץ כ"ב).

ה) עיקר בכייתה של לאה מפני רצונה להינשא ליעקב

בני יקירי **שלמה יהונתן** נ"י השיב (בהיותו כבר שב כבר תמני), דאצל לאה אם היתה נישאת לעשו היה זה במקום להינשא לצדיק כיעקב, ועיקר סיבת בכייתה היה שתינשא ליעקב במקום לעשו, וזה שפיר דמי. משא"כ בדינה שהיה זה רק למונעה מעשו, ולא מחמת שעמד על הפרק באותה שעה משהו אחר טוב יותר.⁷

ומצאתי שכן מפורש **בזוה"ק** פר' ויחי (ח"א רכ"ג): א"ר יהודה לאה כל יומהא הות בפרשת אורחין קיימא, **ובכת בגיניה דיעקב כד שמעת דאיהו צדיקא** וצלותא אקדמת ליה, והיינו דכתיב ועיני לאה רכות, כמה דאוקימנא דמקדמת ויתבת בפרשת אורחין למשאל. רחל לא נפקת לאורחין לעלמא וכו', הה"ד ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל, מהו עלי וכו' דלא נפקת בגיני לעלמין כאחתה. בגין כך לאה דנפקת ובכת בפרשת אורחין בגיניה דיעקב זכתה לאתקברא עמיה וכו'. דתניא דמעין סגיאין שדיאת ההיא צדקת לאה **בגין למהוי חולקיה דיעקב**, ולא בההוא רשע דעשו. והיינו דתנינן כל בר נש דאושיד דמעין קמיה דקב"ה, אע"ג דאתגזר עליה עונשא יתקער, ולא יכיל ההוא עונשא לשלטה ביה. מנלן מלאה דהא לאה אתגזר למהוי חולקא דעשו, והיא בבעותא אקדימת ליה ליעקב ולא אתייהיבת ליה לעשו.⁸

הרי מבואר להדיא שתפילתה היתה שתיפול בחלקו של יעקב הצדיק דייקא.

ונראה שכן מדויק נמי בדברי הגמרא (ב"ב שם): 'והיתה יושבת על פרשת דרכים ומשאלת גדול מה מעשיו - איש רע הוא מלסטם בריות, קטן מה מעשיו - איש תם יושב אוהלים, והיתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה'. דהנה **בבן יהוידע** שם דקדק למה היתה בוכה רק אחר שידעה מעשיו של קטן, והלא היא היתה יודעת שהיא חלקו של גדול, וכיון דאמרו לה מעשיו רעים היה לה לבכות, ומה לה לשאול על הקטן מעיקרא, עיי"ש. אמנם לפי הנ"ל אתי שפיר

⁷ ויש להסמיך לדברים אלו מש"כ הגר"י קמנצקי זצ"ל באמת ליעקב פר' וישלח: אבל כד נעיין בזה נראה שבאמת מי היה בדור הזה טוב יותר מעשו, והרי מצינו (להלן ל"ז י"ב ברש"י) בתמנע שרצתה להנשא לבית אברהם וכשלא זכתה להנשא ליעקב בחרה בשני לו - עשו. והרי עשו נתגדל בביתם של יצחק ורבקה ויחוס לאו מילתא זוטרתא הוא, דהרי מצינו באברהם אבינו שהקפיד שיצחק ישא אשה רק מבית נחור או ישמעאל. (וכתב עוד: ואפשר שיש להוסיף עוד ע"פ מה שאמרו חז"ל ב"ב ט"ז: ויש אומרים איוב בימי יעקב היה ודינה בת יעקב נשא כו', וכולהו תנאי סבירא להו דאיוב מישראל הוה לבר מיש אומרים. הרי שאף שמנעה יעקב מעשו מ"מ בסופו של דבר לא רק שלא נישאה לאחד מזרע האבות אלא לאחד מאוה"ע. הרי שלא נזהר יעקב כל כך במי שישאנה, ואעפ"כ ראה למנעה מעשו אחיו, ועל זה נתבע).

⁸ בתרגום ללה"ק: לאה כל ימיה היתה עומדת בפרשת דרכים ובכתה בשביל יעקב כששמעה שהוא צדיק, והתפילה הקדימה אותה לו, והיינו שכתוב ועיני לאה רכות, כמו שביארנו שהקדימה וישבה בפרשת דרכים לשאול. רחל לא יצאה לדרכים לעולם וכו', זהו שכתוב ואני בבאי מפדן ארס מתה עלי רחל, מהו עלי וכו', שלא יצאה בשבילי לעולם כמו אחותה. משום כך לאה שיצאה ובכתה בפרשת דרכים בשביל יעקב זכתה להיקבר עמו וכו'. ששינו, דמעות רבות שפכה אותה הצדקת לאה כדי להיות חלקו של יעקב ולא של אותו הרשע עשו. והיינו מה ששינו, כל אדם ששופך דמעות לפני הקב"ה, אע"ג שנגזר עליו עונש - הוא יקרע ולא יוכל אותו עונש לשלוט בו, מנין לנו, מלאה שהרי נגזר על לאה להיות חלקו של עשו והיא בבקשתה הקדימה ליעקב ולא ניתנה לעשו.

היטב, דעל עצם נישואיה לעשו לא היתה בוכה אף שהיה רשע, דהוה לה להינשא לו כדי להחזירו למוטב כדמצינו גבי דינה, אבל מה שבכתה היה שתזכה להינשא ליעקב, ודוק.

[אולם שו"ר בקונטרס תא שמע (בסוף קובץ בריך רחמנא) שנשאל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א על מה שמורה שאין להתפלל על שידוך מסויים שיהא השידוך הזה בדוקא (שכן מבואר במו"ק י"ח: או איהו לימות מקמה או איהי תמות מקמיה, ובירושלמי תענית פ"ד ה"ו אפילו כן לא קיימה - וכפי' הקה"ע שם), מהא דמשמע בגמרא (ב"ב ה"ל) דלאה התפללה גם שתעלה בחלקו של קטן וגם הועילה לה תפילתה שבאמת נישאה ליעקב. והשיב מרן שליט"א: **התפללה שלא תעלה לעשו**. אכן לפי מה שהראנו הרי שבזוה"ק מפורש שהתפללה להיות בחלקו של יעקב].

ו) אינו דומה צדיק בן רשע לצדיק בן צדיק

יתכן לומר דשאני לאה שגדלה בביתו של לבן, ועל כן אף שהיתה צדיקה מ"מ לא היה בה די כח להשפיע על עשו להחזירו למוטב, אלא אדרבה היה לה לחשוש שהוא יחזירנה לדרך אבותיה. משא"כ דינה שגדלה בביתו של יעקב אבינו שפיר היה לה את היכולת להשפיע עליו ולהחזירו למוטב.

שוב ראיתי שכן כתב באזנים לתורה פ"י וישלח: יש לומר שלא היה צדקת בת רשע והיתה מתיראה פן לא תוכל לעמוד נגד רשע בן צדיק, משא"כ בדינה שהיתה צדקת בת צדיק, ובודאי היתה מחזירה את עשו למוטב, ואם לא - לכל הפחות לא היתה לומדת ממעשיו הרעים. ועד"ז כתב בספר דברי דוד (להגר"ד זאלצר זצ"ל דומ"ץ מונקטאש, סוואליווע שנת עת"ר): י"ל דבשלמא לאה שלא היה לה שום מסייע שאביה היה גם כן רשע לא היה לה כח כל כך להחזירו למוטב, משא"כ דינה שהיתה בת יעקב ואחיה היו צדיקים ואם יעקב היה משיאה לעשו היה יכול לקחת אותו אצלו, אולי זכותא דידהו ודידה היו גורמין להפכו לטוב, עכ"ל⁹.

נראה להמתיק הדברים, דהנה מצינו פלוגתא במסכת כלה רבתי (פרק א'): רבן סברי כיון דבת תלמיד חכם היא מנהגא דאבוה תפסה, ורבי אליעזר אומר לך לעולם אשה כבעלה. ומבואר דנחלקו אם השפעתו הטובה של האב מכריעה את השפעת הבעל לרעה, או לאו, עיי"ש¹⁰. ומעתה גבי דינה היה ניתן לסמוך שעל ידי 'מנהגא דאבוה תפסה' לא תושפע מדרכו הרעה של בעלה, וממילא שפיר היה לה להינשא לעשו שמא תחזירו למוטב, (וי"ל דמ"מ יעקב חשש שילעולם אשה כבעלה). אבל לאה שגם אביה היה רשע - ממה נפשך היה לה לחשוש שתושפע היא לרעה מבעלה, ודוק.

(ראה לעיל אות ב' שהנחלת יעקב כתב דשמא לאה לא היתה מסוגלת להחזיר אחרים למוטב כמו דינה, והמשכיל לדוד הקשה על זה. ולאור דברינו כאן יש ליישב דבריו).

ז) אחר ג' דורות אין התורה פוסקת

בספר יד משה (אמארייליו, משנת תקי"א, פ"י ויחי ד"ה ובזה שמעתי) כתב בזה על פי מה שאמרו בגמרא (בבא מציעא פ"ה.): כל שהוא תלמיד חכם ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם, שנאמר ואני זאת בריתי וגו' לא ימושו מפיד ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם. ובמדרש תהלים (מזמור נ"ט) איתא: ואם היו שלשה צדיקים, צדיק בן צדיק, אינה פוסקת מהם לעולם, שנאמר (קהלת ד' י"ב) והחוט המשולש וגו'.

על כן דוקא דינה דאברהם יצחק ויעקב צדיקים היו והחוט המשולש וכו' - אז ודאי אין חשש שיטה אותה לרעה, אלא אדרבה הא תחזירו למוטב¹¹.

⁹ בדרך זה כתבו גם באשי ישראל (להגר"י ברודא, מיהאלעוויטץ תרפ"ט, פרשתנו ד"ה איתא במדרש) ובחידושי ידידיה הלוי (ח"ב עמ' פ"ד). ובספר אביר יוסף פ"י תולדות (כ"ח ב') כתב דדוקא דינה היתה יכולה להתחבר לעשו ולהחזירו למוטב הואיל וכבר פסקה הזוהמא מיעקב קודם שנולדה.

¹⁰ ועל דרך זה נחלקו תנאים בגמרא עיי"ז (ל"ט). והוא מתוספתא דמאי פ"ב הי"ב) גבי אשת חבר או בתו של חבר שנשאת לעם הארץ, דלר"מ אינה צריכה לקבל דברי חברות לכתחילה דכבר הוחזקה בכשרות, ולר"י צריכה לקבל חברות - דכיון שעכשיו נשואה לעם הארץ איבדה חזקתה הראשונה. (ואכן הגמ' שם מיייתי ראייה לשיטת ר"י ממעשה באשה אחת שנישאת למוכס וכו', ומעשה זה מובא גם במסכת כלה כראיה לשיטת ר"א).

¹¹ וכ"כ באהל יעקב (טולידאנו, פ"י ויצא ד"ה רכות). ועד"ז בילקוט מעם לועז פ"י וישלח. בענין זה יצויין מש"כ המב"ט בבית אלקים (שער היסודות פמ"ח) דהטעם שלא רצה אברהם לשלוח את יצחק לקחת לו אשה מארץ מולדתו - אלא שלח עבדו זקן ביתו - כדי שלא יראה עבודתם ויושפע מהם. ואילו יצחק לא הקפיד

ח] שאני יעקב שהיה אחיו

באזנים לתורה כתב עוד: וי"ל שלא היתה לאה מחויבת לסכן את עצמה כדי להחזיר למוטב את שארה, כמו יעקב - להחזיר למוטב את אחיו.

ועד"ז כתב **בדרכי מוסר** (להג"ר יעקב ניימן זצ"ל, בפרשתנו): אפשר לתרץ מדוע יעקב נענש ולא לאה לא נענשה, כי מיעקב תובעים שמנע חסד מאחיו ולאה מנעה חסד מבן דוד. מאח אפשר לתבוע חסד יותר, ואע"פ שיש צדדים לא לעשות בכל זאת צריך לעשות, אבל מלאה שמנעה מבן דודה התביעה לא כ"כ גדולה, היא לא מחויבת להכניס עצמה בסכנה להציל את בן דודה.

בספר **תשועת חיים** (לבעל מסגרת השלחן, פר' וישלח) כתב נמי בד"ז: ועדיין צ"ע דמה שייד חיוב על יעקב להשיא בתו לעשו, הא איתא באבות אל תתחבר לרשע וכו' וכי מחוייב יעקב להכניס עצמו בפירצה דחוקה זו. ואפשר דמחמת דעכ"פ היה עשו אחיו יש קצת חיוב עליו להכניס עצמו בדוחק זה, אולי תחזירנו למוטב, והקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה.

יתכן שזה מדקדק בלשון המדרש (ב"ר ע"ו ט'): 'למס מרעהו חסד - מנעת מרעך חסד, **מנעת חסדך מן אחיך**'. היינו שכאן לא היתה רק מניעת חסד מרעהו, אלא גם ובעיקר היתה התביעה על יעקב משום שהיה זה אחיו, וכלפי אח ישנה אחריות מיוחדת¹².

ט] לפי מדריגת יעקב נחשב לחטא

בדרכי מוסר כתב עוד: נראה לתרץ כי יעקב אבינו שהיה בחיר שבאבות, לפי המדריגה הגדולה שלו - אצלו היה נחשב חטא שמנע מעשו לקחת את דינה, אולי היתה מחזירתו למוטב, אבל לפי המדרגה של לאה לא היה חטא מה שלא רצתה לקחת את עשו. כי מה שאצל אדם גדול הוא חטא יכול להיות למי שלא במדריגה זו אצלו הוא מצוה, כי על פי שכל הפשוט לא מבינים את החטא הזה, אדרבא האדם צריך לפחד להתחבר לאדם רשע אולי יתקלקל על ידו, אבל לפי המדרגה של יעקב אבינו היה זה איזה פגם שאין אנו מבינים, שנענש עליו יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב, וכלל לא בטוח שתחזירנו למוטב. תביעה כזו היא רק תביעה ליעקב אבינו לפי מדריגתו הגבוהה עד שהיה צריך למרק הפגם ע"י יסורים, אבל אצל לאה לפי מדריגתה לא היה בזה שום פגם.

י] יעקב היה יכול להתנות עם עשו שיעשה תשובה

בספר **באר בשדה** (על פירש"י, ירושלים תר"ו) כתב בפרשתנו: נראה לתרץ דהכתוב הכא מתרץ זה במה שמסיים ורחל היתה יפת תואר ויפת מראה, והיא גופא קמ"ל דרחל היתה יפ"ת ויפ"מ - ולא לאה, ולהכי עיני לאה רכות מלבכות שמא תיפול בגורלו של עשו, דאילו היתה יפ"ת ויפ"מ לא היתה בוכה, משום דקרוב הדבר שהיתה מחזירתו למוטב, שהרי מצינו (עי' ב"מ פ"ד) בריש לקיש שחזר למוטב בשביל שנתן לו ר' יוחנן אחותו שהיתה יפה, וכן אמר בספר בן סירא כי בתואר אשה יפה רבים הושחתו ועצומים כל הרוגיה. ולזה נענש על דינה שכיון שהיתה יפ"ת - והעד שכם שמל עצמו וכל אנשי עירו בשבילה - קרוב הדבר לודאי

על יעקב בנו שילך שם, כי ידע תמימותו מתחילתו היותו איש תם יושב אהלים, והיה כבר חוט המשולש **לאבות ולא במהרה ינתק**.

¹² שמעתי לבאר בד"ז מה שהשיבו שמעון ולוי ליעקב אביהם (ל"ד ל"א) 'הכזונה יעשה את אחותנו', דמאחר שהיא אחותנו מוטלת עלינו חובה יתירה, ואפילו להיכנס בסכנה עבורה. ולפי משנ"ת הרי שמעצם המעשה שקרה עם דינה למדו כן, דממה שנענש יעקב על שמנע אותה מעשו מוכח שכלפי אח ישנם חיובים מיוחדים.

שהיה עשו חוזר בו בשביל יופיה ותוארה. משא"כ לאה שלא היתה יפ"ת לא היה עשו מתרצה לחזור בו בשבילה, עכ"ל¹³.

עד"ז כתב בילקוט מעם לועז (פר' וישלח עמ' תר"ל): ולא היה הגון הדבר להחביאה בתיבה, שהרי יתכן שאם היה עשו מסתכל ביופיה היה חוזר ליהדות בתקוה שיעקב יתננה לו לאשה. וכ"כ בספר דביר אהרן (להגר"א ויינטרוב זצ"ל, בשם הגרמ"ל צינוירט זצ"ל) שיעקב היה יכול להתנות עם עשו תנאי שיחזור למוטב, ואז קרוב היה לודאי שעשו היה מקיים את דברי יעקב מרוב חיבתו לדינה, ולכך נענש יעקב¹⁴.

בספר פירות תאנה עה"ת הוסיף בזה, דלכן בא העונש מן השמים - מידה כנגד מידה - שנלקחה ע"י שכם והתנו שמעון ולוי שיאותו ליתנה לו רק אם יהיו נימולים כמוהם, והם הסכימו לזה. והוכיח ה' בזה ליעקב שאפילו עיר שלימה אפשר לגייר עבור דינה, וק"ו שיש צד שעשו היה מסכים לחזור למוטב עבור דינה.

[על דברי המדרש (ב"ר ע"ו ט', פ' ד') 'לא בקשת להשיאה למהול הרי היא נשאת לערלי הקשו המפרשים הרי איתא שעשו לא היה מהול, (עי' דעת זקנים פרשת תולדות עה"פ ויצא הראשון וגו'. וראה מה שכתבנו בעטרת שלום עמ' ר"ג). ובליקוטי יהודה הביא בשם האמרי אמת שאמר: אולי הפירוש כאן שאם היה עשו נושא את דינה היה מל עצמו מקודם, והיה יכול יעקב אבינו ע"ה להשיאה לעשו בתנאי זה שימול קודם, עכ"ל. וזה על דרך שנתבאר כאן בתירוץ זה].

יא] יעקב לא רצה שעשו יחזור בתשובה

בשו"ת מים חיים (להג"ר חיים הכהן רפאפורט זצ"ל אב"ד אוסטררהא, קונטרס אוצרות חיים שבסוה"ס פר' וישלח) כתב לדקדק מלשון רש"י שכתב 'ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב' - שהמניעה לא היתה משום דאגה שלא יקלקל אותה, רק שחשש מזה גופא שמא תחזירנו למוטב, דמחמת שהיה שונא לעשו שהיה רשע גמור לא היה רוצה שתחזיר אותו למוטב. (והיינו דמש"כ רש"י 'שמא תחזירנו למוטב' אינו בא לבאר הטעם שנענש יעקב, אלא הטעם שמנעה מאחיו). ואילו אכן היה מונעה מעשו מדאגה פן יקלקל אותה, בוודאי שלא היה נענש על זה, אבל יתכן שיעקב כלל לא היה חושש מכך - כי בטוח

¹³ בדרך זה כתב בספר מאיר דרך (עה"ת בפרשתנו) שכוונת חז"ל היא שיעקב אבינו היה צריך להציע את דינה לעשו כדרך שרבי יוחנן הציע את אחותו לריש לקיש רק בתנאי שיחזור בתשובה, אבל כמובן שלא היה לו להשיא בפועל את דינה לעשו לפני שהיה מוכיח את עצמו כבעל תשובה אמיתי. ולפי"ז מיושב דשאני לאה שרצו להשיאה לעשו בכל מקרה ('הגדולה לגדול'), ועל זה היתה בוכיה שמא היו משיאים לה את עשו אף בלי שיחזור בתשובה. [והנה זה דלא כמש"כ במשכיל לדוד (הנ"ל באות ד') שהיה זה תלוי בדעתה של לאה אם להינשא לעשו אם לאו. ובאמת מסתבר טפי כמבואר כאן שבכתה כי לא היה בידה לסרב, וכן מבואר בדרך שיחה (עה"פ ועיני לאה רכות) שלא היתה יכולה לעמוד כנגדם ולכן בכתה. ובבאר בשדה כתב דלאה לא היתה יכולה למאן בו משום שהיתה קטנה והרשות ביד אביה למוסרה למנוול ומוכה שחין].

¹⁴ עד"ז ראה במדרש (ב"ר ס"ז י"ג) וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת, ריב"ל אמר אמר נתן דעתו להתגייר. ומפרש ביפה תואר שם דישמעאל לא רצה לתת בתו לעשו עד שנתגייר ועשה תשובה, ע"ש. הרי שכבר הראה עשו דוגמא בעצמו שמוכן הוא לחזור בתשובה בעד אשה שחפץ בה. (ואף ששם לא החזיקה תשובתו וחזר לסורר, וגם אז ודאי לא היתה תשובתו גמורה, מ"מ עם אשה צדיקה כדינה ודאי היה עושה תשובה שלימה והיה עומד בה. ראה בפ"י נזר הקדש על המדרש רבה שם).

היה בבתו שהיא צדקת גמורה, אלא שמנעה ממנו מפני שחשש שמא תחזירנו למוטב, ומחמת גודל שנאתו אליו לא היה חפץ בכך¹⁵.

וכבר כתב כן **רבינו עובדיה ברטנורא** בפירושו עה"ת: יעקב לרעה נתכוין, שלא היה רוצה שאחיו יהיה צדיק - כדי שלא תתקיים בו ברכת הוי גביר לאחיד, ולפיכך נענש.

לפי"ז מיושב, דלאה שחששה פן תתקלקל מעשו - שפיר נחשב לה לשבח מה שלא רצתה להינשא לו, ורק יעקב נענש כי לא רצה שתחזירנו למוטב, ודוק.

אך על עיקר פירוש זה כתב באילת השחר עה"ת למרן **הגראי"ל שטיינמן שליט"א** דקשה לומר על יעקב דבר כזה. ויצוין **במסילת ישרים** פ"ד אכן מפורש שבוודאי כוונתו של יעקב בזה היתה לטובה, עיי"ש.

יישוב לדברי הברטנורא כתב הגה"ק **רבי אלחנן וסרמן** זצ"ל הי"ד (קובץ מאמרים ואגרות ח"א עמ' קנ"א) וז"ל: מאמרם שנענש יעקב על שלא רצה לתת את דינה לעשו שמא תחזירנו למוטב, ודאי לפום ריהטא אין לך דברי תימה יותר מזה, ואלא מעתה מי שיש לו בת להשיאה יהדר אחרי חתן רשע שמא תחזירנו למוטב. אבל כבר נשאלה שאלה זו מראשונים, ובפירוש ברטנורא ר"פ וישלח כתב לפרש שיעקב היה ירא שמא תחזירנו למוטב ולא היה חפץ בזה, עיי"ש. **וצריך להוסיף על דבריו לפי מה שכתב הרמב"ם** (פ"ד מהל' תשובה) **שישנם רשעים שהדין נותן למנוע מהן התשובה, ובמדריגה כזאת היה עשו בעיני יעקב**, ואפשר שלא היה כן, עכ"ל¹⁶.

מרן **הגר"ח קניבסקי שליט"א** (דרך שיחה פר' וישלח) ביאר שיעקב סבר שלא מגיעה לעשו זכות זו שיחזור בתשובה, והביא על כך דוגמא מהמסופר בירושלמי (ע"ז פ"ב ה"ב) שהיה גוי שנתגייר ונתברר שהרג יהודים רבים בהיותו גוי, והתפללו עליו שיחזור לסורו - כי אין מגיעה לו הזכות. אמנם כאן היתה טענה על זה על יעקב אבינו.

יב) יעקב לא הצטער דיו על עשו

הסבא מסלבודקה זצ"ל אמר בזה (אור הצפון ח"א עמ' ר"ג), דהנה מוצאים אנו בתורה שיש שתובעים את הבריות לא רק על פגם במעשה אלא גם על פגם במחשבה אף אם המעשה הוא כהוגן. ויתכן שיעקב נהג כהוגן במה שהעלים את דינה מעיני עשו, אלא שתוך כדי כך היה צריך להרגיש גם צער בנפשו על אשר אין בידו לגמול חסד עם עשו. ואולי גם הרגיש צער על זה, אבל בשמים ראו שלא הצטער מספיק בהתאם לדרגתו, ועל כן בא עליו עונש כה קשה וחמור וחרפת עולם על כל ביתו.

וכן הובא **בתבונה** (כרך ד' עמ' ל') בשם הסבא מסלבודקה, דאע"פ שאי אפשר היה לו ליעקב אבינו ע"ה להשיא את בתו לעשו הרשע, אבל בשמים מצאו שצערן של יעקב אבינו - שהיה

¹⁵ בסוף דבריו כתב: וכן מצינו בדוד מלך ישראל כשקילל לדואג האדומי אמר (תהלים נ"ב ז') יחתך ויסחך מאוהל ושרשך מארץ חיים סלה (עי' סנהדרין ק"ו:), והקב"ה הקפיד עליו על זה ונענש (שם צ"ה). 'ועל ידך נטרד דואג האדומי', שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה.

¹⁶ בליקוטי יהודה פר' וישלח כתב בשם **האמרי אמת**: נראה שמטעם זה עצמו הסתיר אותה יעקב אבינו ע"ה שמא תחזירנו למוטב, וזה לא טוב בשביל היהודים. עבור היהודים יותר טוב כשהגויים מקולקלים, עכ"ל.

[נכדו **הגר"ש אלתר** שליט"א כתב לי להעיר בזה: עי' קידושיו י"ח. שעשו ישראל מומר היה, וא"כ אם היה חוזר בתשובה היה הוא ובניו ישראלים, עכ"ל. ויש ליישב ע"פ דברי הרמ"ע מפאנו (עשרה מאמרות מאמר חיקור דין ח"ב פכ"ב) דמ"ש בגמרא שאני עשו דישאל מומר הוא 'לא למסקנא אתמר אלא לרווחא דמילתא'. והמגן אברהם בספרו שמן ששון (פר' וירא ד"ה רבי יוסי) הביא כן משמו 'דהאי קושיא דמקשו בקידושין דיחויא בעלמא הוא ובאמת יש לעשו דין גוי'.

בוודאי גדול מאוד על זה שאנוס היה למנוע טובה זו מאחיו הרשע - לא הגיע עדיין למדת צערו של הקב"ה כביכול על האדם החוטא, עיי"ש¹⁷.

[**בדעת חכמה ומוסר** (להג"ר ירוחם הלוי ליוואוויץ זצ"ל, ח"א מאמר פ"ד) כתב בשם **הסבא מקלם** זצ"ל: ודאי יעקב בסגרו אותה בתיבה היה מחוייב ומצווה על זה ע"פ הדין, אלא שהטענה היתה שם על יעקב בדקות התנועה, שסגירת הדלת היתה בחזק מעט יותר מדאי, והיתה הטענה בדקות התנועה שרק הבורא ית' יוכל להרגיש בדקות זו, ועל זה כבר נענש, עכ"ל. **ובדרך שיחה** פרי' וישלח הובא בשם **בעלי המוסר** שיעקב דפק בתיבה יותר מידי מסמרים. ובשיעורי הגרמ"ד הלוי עה"ת כתב ששמע לפרש דהטענה היתה על זה שנעל בפניה, דאף שהיה לו ליתנה בתיבה אבל למה נעלה, ועיי"ש מה שביאר בזה].

לפי דרך זו לא קשה מאי שנא מלאה שלא רצתה להינשא לעשו, דבאמת גם יעקב עשה כדין בעצם הדבר שלא רצה להשיאה לעשו, והטענה עליו היתה רק על דקות המחשבה, שלפי רום מדריגתו היה לו להצטער יותר על שנאלץ למנוע חסד מאחיו.

יג] דינה קיבלה מלאה את הכח להתגבר על השפעת הרשע

בקונטרס **יערי עם דבשי** (להגרד"ד גולד שליט"א, סי' ח') כתב בזה על פי דברי הגר"ח **מוולאז'ין** זצ"ל בספרו רוח חיים (אבות פ"ה מ"ג) בפירוש הפסוק במשלי (כ' ז') 'מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחרי' וז"ל: כי כמה מידות שהצדיק טרח ויגע להשיגם - לבניו אחרי' המה כטבע מוטבע ובקצת יגיעה יגיעו לזה, כמו שנראה בחוש שרבים מעמי הארץ היהודים מוסרים את עצמם על קידוש השם, והוא מוטבע בנו מאברהם אבינו שמסר נפשו לאור כשדים על אמונתו, וכן כל העשרה נסיונות היו להישיר הדרך לפנינו. וכן ההתעוררות לאדם פתאום לילך לארץ הקודש הוא מנסיון לך לך וכו', עיי"ש כל דבריו¹⁸.

עפ"י יש לומר, דהנה בעצם היה צריך להקשות איפכא - דבוודאי לאה צדקה במעשיה, דאין תעמיד בסכנה את כל רוחניותה ע"י שתנישא לעשו משום שמא תחזירנו למוטב, והא יש לה לחוש שמא תימשך היא אחר מעשיו הרעים, וכמה הפליגו חז"ל הק' בגודל הסכנה שיש בהתחברות עם רשע, ועוד לדור עמו בכפיפה אחת ולקשור את כל גורל חייה עם עשו. ובוודאי שבח הוא לה מה שבכתה עד שנשרו ריסי עיניה כדי שלא לעלות בגורלו של עשו הרשע. וכאשר חז"ל מגלים לנו שבכתה לאה אמנו כל כך - אין זה סתם בכי, אלא עבודה רוממה של השתפכות הנפש והתעלות מכח הרצון האדיר להתרחק מהשפעת הרשע והרשעות, שכן מתחילת היצירה היא היתה המיועדת לעשו, וע"י עבודתה המאומצת הצליחה לשנות את אשר נגזר עליה מתחילת יצירתה, עד שבסופו של דבר עלתה בגורלו של יעקב איש תם יושב אוהלים. ולכן היות 'ומתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחרי' ולאה בעבודתה הגדולה והנמרצת הצליחה להרחיק את עצמה מהשפעתו של הרשע, עיי"ז השרישה בקרב בתה דינה את הכוחות ואת האפשרות לעמוד במחיצה אחת עם הרשע ולדור עמו בכפיפה אחת, ושבנקל

¹⁷ **באילת השחר** עה"ת הביא דיש אומרים שנתבע למה לא נאנח על מה שצריך למונעה ממנו, אך העיר דפירוש זה לא נרמז בדברי חז"ל. (ובאמת משמעות לשון חז"ל שנענש על עצם מניעת דינה ממנו).

¹⁸ הבית הלוי (ליקוטים מכ"ק עמ' מ"ז) כתב: והנה ידוע דטבע האב נמשך גם להבן דמעשים של האבות הם שורש נטוע בלב הבנים, וזהו שאנחנו אומרים בתפילה 'מה טוב חלקינו מה יפה ירושתנו', דכל הטוב שיש בלבינו הכל בא לנו בירושה מאבות העולם ומריבוי הטוב שהיה מושרש בלב אבותינו ותשוקתם היה חזק לעשות רצון יוצרם נשאר גם בהבנים תשוקה פנימית בלב הבנים לזה, עכ"ל.

עדי"ז יש לבאר מה שכתב **המאירי** בשבת (נ"ו.): : אע"פ שמידת חסידות בנטיה אל קצה אחרון מידה יתירה היא, ולא ניתנה לכל עד שיענש הנמנע ממנה, מ"מ מי שנתפרסמו אבותיו במידה זו באיזו ענין ובא הבן למלא מקומו באותו ענין, הרי אותה מידה שבה אצלו כמידה ממוצעת - שכל אדם ראוי לאחוז בה - עד שאם יניחנה ראוי לו ליענש עליה, עכ"ל.

תוכל להתגבר על השפעתו השלילית ולהמשיך עליו את השפעתה שלה. ולכן רק יעקב אבינו נענש על שמנע את דינה מעשו שמא היתה מחזירתו למוטב, כי דוקא דינה שהיתה בת לאה היתה מסוגלת לכך, עכ"ד.

[יתכן לבאר עפ"י מה שנאמר (ל"ד א') ותצא דינה בת לאה וגו', וכבר דקדק רש"י מהו שאמר כאן הכתוב 'בת לאה'. אמנם לפי שכל מעשה שכס בא כעונש על שיעקב מנעה מעשו, לזה הקדימה התורה כאן ותצא דינה בת לאה, לומר דכל סיבת הדבר שהיה בזה טענה על יעקב הוא אך משום שהיא בת לאה, דממילא היתה היכולת בידה להימנע מהשפעת הרשע - מכח עבודת אמה, ודוק].

יד] ליעקב היה חיוב מיוחד להשיב את עשו בתשובה מחמת לקיחת הברכות

בספר מאיר דרך בפרשתנו כתב בזה בשם הג"ר חיים קמיל זצ"ל, בהקדם דברי המדרש **תנחומא** בתחילת הפרשה: כך שנו רבותינו ההורג נפש בשגגה גולה לערי מקלט לשלש הערים שבעבר הירדן ושלש שבארץ כנען, ויעקב אבינו גלה לחרן בורח בנפשו וכו'. ומשמע מדברי המדרש שיעקב אבינו נתחייב גלות כדן הורג את הנפש בשגגה. והדברים צריכים ביאור. וכתב **השפת אמת** (בפרשתנו שנת תרל"ד): כי נחשב לו לחטא מה שנדחה עשו על ידו. וביאור הדברים דעשו נדחה ע"י ה'ויעקבני זה פעמים את בכורתו לקח והנה עתה לקח ברכתו (כ"ז ל"ו), וזה נחשב לו ליעקב אבינו כאילו הרג את עשו בשגגה. (דמאחר שנדחתה נפשו מתחת כנפי השכינה גרע ממיתה גופנית, על דרך שאמרו חז"ל גדול המחטאיו יותר מן ההורגו).

על פי דברי השפת אמת הללו י"ל שיעקב אבינו נתחייב במיוחד ובפרט להחזיר את עשו בתשובה כי הוא זה שגרם להרחקתו, ועל כן רק הוא נענש על שמנע ממנו את דינה ואילו לאה לא נענשה.

[כדברי השפת אמת כתב נמי **בחקל יצחק** (להרה"ק מספינקא זצ"ל הי"ד, ריש פרשתנו) בביאור המדרש תנחומא וז"ל: דהנה **האור החיים** הקדוש כתב דכוונת יצחק אבינו שרצה לברך את עשו היה כדי להחזירו בתשובה, (והאריך בזה מרן **באמרי יוסף** פר' תולדות בפירוש הכתוב ועתה בני וגו' שצויה לו לעשות תשובה, עיי"ש). ועל כן יען מדרך הצדיקים לפשפש במעשיהן ולדקדק על כל נדנוד חטא, ע"כ אבינו הזקן חשש לעצמו שמא על ידי זה שלקח הברכות מעשו גרם לו שלא יעשה תשובה, והוי בכלל המחטא את חבירו והוא גדול מההורגו כמאמר חז"ל (במד"ר כ"א ד'), וא"כ נחשב כאילו הרג את עשו וצריך כפרה, והגם שהיה מוכרח לזה על פי ציווי של אמו, אעפ"כ גם השוגג הקרוב לאונס צריך כפרה וגלות, עכ"ל¹⁹].

טו] שאני זיווג שני שמזווגין לפי מעשיו

בעיון יעקב (מבעל השבות יעקב, ב"ב קכ"ג). תירץ: י"ל דשאני דינה שהיה זיווג שני לפי מעשיו היתה מוכרחת להדרו בתשובה, משא"כ לאה שדברו כן קודם שנשא זיווג ראשון, עכ"ל. וכוונתו ע"פ דברי הגמרא ריש סוטה דזיווג ראשון הוא הנגזר קודם יצירת הולד, וזיווג שני הוא לפי מעשיו.

¹⁹ וז"ל **האור החיים** שהזכיר החקל יצחק (פר' תולדות כ"ז א'): וטעם יצחק שהיה חפץ לברך עשו הרשע, כי חשב שבאמצעות הברכות יתהפך למדת הטוב ויטיב דרכיו, כי הצדיקים יכאבו בעשות בניהם רשע והיה משתדל עמו להטיב, ואפשר שהיה מועיל. ותמצא שאמרו ז"ל (ב"ר פ ד) כי נענש יעקב שמנע דינה מעשו שאפשר שהיתה מחזירתו למוטב, הרי שאפשר לו לחזור למוטב, עכ"ל. (**החיד"א** במדבר קדמות מערכת י' אות ל"ד הביא כן בשם **רבינו חיים ויטאל** בדרשותיו כתי"י: יצחק אבינו ע"ה שהיה רוצה לברך את עשו כונתו היה לתקנו ולהביאו אל הקדושה ולהמשיך עליו ברכה שיהא ירא ה' ויחזור בתשובה, עכ"ל. ועיי"ע שם **משמואל** פר' תולדות תרע"ו, ו**חקל יצחק** ר"פ וישלח).

ומבואר דדוקא יעקב לא היה צריך לחשוש למסור בתו, כי בהיות שהוא זיווגו השני וק"ל דאין מזווגין לו לאדם בזיווג שני אלא לפי מעשיו, על כן אם יקחנה מוכרח הדבר שיחזור למוטב. משא"כ לאה שהיתה מיועדת לו בזיווגו הראשון ועל זה היתה בוכיה שאין לה להינשא לרשע על הספק שמא תחזירו למוטב.

אמנם יש להעיר על דבריו, דהנה יעקב ועשו היו בני פ"ד שנה בעת שנשא את לאה, והיא היתה אז בת כ"ב, כמפורש בילקוט (פר' וישלח רמז קל"ה, ומקורו בסדר עולם רבה פ"ב, שרחל ולאה תאומות היו ויעקב נשא אותן כשהיו בנות כ"ב)²⁰. והרי עשו נשא אשה בהיותו בן ארבעים כמ"ש (כ"ו ל"ד) והיה עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה וגו', נמצא דלאה עוד לא היתה בעולם בעת שנשא עשו זיווגו הראשון. ולפי"ז קשה להלום דברי העיון יעקב שלא בכתה כי דיברו בה לעשו קודם שנשא זיווג ראשון.

שוב מצאתי שבתנחומא ישן (פרשתנו אות י"ב) איתא: כיון שילדה רבקה עשו ויעקב נולדו ללבן שתי בנות לאה ורחל, שלחו אגרות אלו והתנו ביניהן שיטול עשו את לאה ויעקב רחל. נמצא דרחל ולאה נולדו באותו זמן שיעקב ועשו נולדו. ולפי"ז היו שנותיהן של לאה ורחל שוות לשל יעקב ועשו (וכשנישאה לאה היתה גם היא בת פ"ד שנה). ולשיטה זו שפיר יש לומר כדברי העיון יעקב - שלא היתה מדוברת לעשו עוד קודם שנשא אשתו הראשונה בהיותו בן ארבעים²¹.

טז] עשו היה מוכשר לעשות תשובה בזמן דינה יותר מבזמן לאה

איתא במדרש (ב"ר ס"ז י"ג) עה"פ וירא עשו כי רעות בנות כנען וילך עשו אל ישמעאל: רבי יהושע בן לוי אמר **נתן דעתו להתגייר** (עץ יוסף: כלומר לעשות תשובה). מחלת - שמחל לו הקב"ה על כל עונותיו. בשמת - שנתבסמה דעתו עליו (עץ יוסף: שנתבסמה דעתו עליו **בתשובה**), עכ"ל. וביפה **תואר** שם כתב דישמעאל לא רצה לתת בתו לעשו עד שנתגייר ועשה תשובה, עיי"ש²².

²⁰ ולגירסת הגר"א שם צ"ל כ"א, (ועיי"ע נחל קדומים ויצא ט' בשם בעל הרוקח). ויש גורסים כ"ד, (עי' לרמ"ע מפאנו במאמר מאה קשיטה סי' ס"ח, ובכנפי יונה ח"ג סי' קי"א).

אבל **רבנו בחיי** כתב עה"פ (כ"ט י"א) וישק יעקב לרחל - דרחל קטנה היתה שלא היתה עדיין ראויה לביאה, ועל כן מסר לבן הצאן בידה ולא מסרן ביד לאה הגדולה ממנה, כי היתה ראויה לאיש ויושבת בבית, (ולחלן פס' ט"ו כתב רבנו בחיי שרחל היתה בת חמש. ובאוה"ח כתב נמי י' כי לאה היתה כבת עשרים שנה ומעלה ורחל כבת חמש כבת שבע), וכן כתב הרמב"ן (שם ט'). ומבואר בזה שלא היו תאומות. (וכן נראה מדברי **הרמב"ן** ביבמות צ"ח. שכתב: והרי יעקב נשא שתי אחיות, ואלמלא היו אסורות היו חכמים צריכין לפרש שלא היו אחיות מן האם, ולא פירשו כן בשום מקום, עכ"ל. והנה אם היו תאומות הרי שמוזה היה מוכח להדיא שהיו אחיות גם מן האם, ולא היה הרמב"ן צריך להוכיח כן ממה שלא פירשו חכמינו להיפך).

²¹ קצת יש להעיר שהרי אמרו בב"ב (ק"ט:): דבנשאת בת ארבעים שוב אינה יולדת. ולאור האמור נמצא שלא רחל נישאו בנות פ"ד שנה. אך אולי י"ל דאדרבה, בזה יובן למה הוצרך לפתוח ה' את רחמה כדכתיב (כ"ט ל"א) וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה, (וראה **ביעלת חן** בפרשתן אות י"ג שכתב בזה: ובזה יובן ג"כ ויפתח רחמה דזה שייך על דבר שלא כדרך הטבע כגון אם היתה עקרה תחילה אבל לא מצינו בלאה כן וכו'). אמנם בהנ"ל י"ל דמאחר שנישאת יותר מבת ארבעים א"כ בדרך הטבע לא היתה ראויה להוליד, רק על דרך נס, וכמ"ש בב"ב (ק"ט:): גבי בנות צלפחד שמתוך שצדקניות היו נעשה להן נס. וה"נ כאן עיי' שהיתה שנואה וכדרשת הגמ' על וירא ה' כי שנואה לאה - ששנואין מעשה עשו בפניה, והיינו שהיתה צדקנית - על כן פתח את רחמה דרך נס. (אבל בכ"כ מקורות מצינו דלאה גם היא היתה עקרה, עי' ב"ר ע"א א' ביפ"ת ובפ"י מהר"י, ובפסיקתא דר"כ פ"כ, ובאלשיך ובספורנו ועוד. ולפי"ז מובן בלא"ה לשון הכתוב ויפתח את רחמה').

²² מדברי המדרש הללו יש לדחות מה שהוכיח בשו"ת **אבן ישראל** (ח"ז סי' ל"ו אות א') דחתן מוחלין לו עוונותיו אף בלא תשובה, וז"ל: דהרי ילפינן לה מעשו דכתיב (כ"ח ט') ויקח את מחלת, הביאו רש"י בחומש (ל"ו ג'), דבדאי לא עשה תשובה, דלכך כתבה התורה הילפותא אצל עשו, עכ"ל. (וכ"כ **בנחלת יעקב** על

לפי דברי המדרש הללו יתכן ליישב, דלאה שבכתה לפני אותו הזמן שנתן דעתו לשוב - אין עליה טענה, ואילו המעשה של דינה היה כבר לאחר מכן, וממילא היתה סברא חזקה לומר שעל ידה אכן יעלה בידו לשוב בתשובה שלימה.

עוד י"ל על דרך זה, שבמעשה דינה כבר היה עשו זקן (קרוב למאה שנה) ונחלש ממנו כובד היצאה"ר וכח התאווה, והיה קל יותר להחזירו למוטב. משא"כ לאה בכתה שנים רבות קודם לכן - כשעוד היה עשו צעיר לימים, בתוקף יצריו ותאוותיו, והיה קושי גדול להחזירו למוטב. (כעיי' כתב בספר לבוש יוסף 'מפי השמועה'²³).

[העירני על כך הגאון הגדול **רבי שאול אלתר** שליט"א דעדיין יקשה ממה שכתב רש"י עה"פ (ל' כ"ב) ויזכר אלקים את רחל - שזכר לה שהיתה מצירה שלא תעלה בגורלו של עשו, שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים וכו'. הרי שנחשב זכות ומעלה לרחל שאין רוצה לינשא לעשו. וכמו כן יש להעיר על תירוצם של הבאר בשדה (לעיל אות י') ושל השבות יעקב (לעיל אות ט"ו)].

יז] לדינה היה כח להשיבו בתשובה כיון שבמקורה היתה זכר

כתב **האלשיך** בפרשתנו עה"פ (ל"ד א') ותצא דינה: הלא יפלא מזרע קדוש כמוה להיות יצאנית - מה שאין דרך נשים ומה גם נערות בתולות. אלא דנודע מרז"ל (ברכות ס'). וברש"י ל' כ"א) על פסוק 'ואחר ילדה בת' כי בן היתה, אלא שאחר הורתה מזכר תמים בקשה לאה רחמים שתתהפך לנקבה, בל תגרע רחל מהשפחות שלא תלד רק אחד להשלים הי"ב שבטים. הנה כי דינה בהורתה היתה זכר אלא שנתהפכה אחר כך, ולכן מי ששרשה זכר אינו מן התימה תהיה יצאנית - כי כן יעשו הזכרים, וכל דבר הולך אחר שורשו. (וכ"כ **המבי"ט** בבית אלקים שער היסודות פרק מ"ח: ומפני שדינה היתה ראויה להיות זכר ונתהפכה לנקבה נשאר בה טבע הזכר להיותה יצאנית, ואירע לה מה שסופר בכתוב. וכ"כ **השל"ה** בפרשתנו, ובביאור **הרד"ל** על פרקי דר"א ריש פל"ח אות ד')²⁴.

על פי דברי האלשיך הללו כתב **הגר"ח זייצ'יק** זצ"ל (בספרו קול צופיך ח"ג הפטרת תולדות): לדינה היה כח וסגולת מעלת הזכר, שהזכר משפיע ויש בידו להתגבר על אחרים - לנצח, לשכנע ולשנות דעת זולתו. א"כ יש לומר שאילו דינה היתה נישאת לעשו, כיון שבשורשה

פירש"י ס"פ תולדות. ועיי' **דרך שיחה** ס"פ וישלח). דהנה מפורש במדרש שבאותה שעה נתן דעתו להתגייר, ואדרבה מוכח מזה שגם חתן נמחלים עוונותיו דוקא עיי' תשובה, (וכ"כ בפ"י **נזר הקדש** על המדרש רבה שם דמה שנמחלו עוונותיו עיי' נישואיו היינו דוקא משום שנתן דעתו לשוב. וראה **רבנו בחיי** ל"ו ג' שכתב: מה שנקראת מחלת וכו' הוא מחזק מדרש חז"ל שאמרו עשו נתן דעתו להתגייר, וגי' מוחלין להן על כל עוונותיהם וכו' והנושא אשה, ומוכיח מן הכתוב הזה שנקראת מחלת שמחלו לו על כל עוונותיו, עכ"ל. ומדכלל שני המדרשים יחד נראה דהא בלא הא לא סגי). אלא דמ"מ מוכח שלא היתה תשובתו של עשו תשובה גמורה, שהרי לא גירש את נשותיו הראשונות, (כמש"כ רש"י כ"ח ט'). וגם מוכח כן ממה שאמרו במגילה (י"א.): 'הוא עשוי (ל"ו מ"ג) - הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו. וי"ל דזו הרבנותא בחתן שנמחלין עוונותיו אף בתשובה קלושה. (אך עיי' **שפע חיים** מכתבי תורה ח"ה סי' שפ"ו דמחלוקת בדבר אם עשו עשה תשובה, ותליא בזה אם חתן בעי תשובה, ועיי' **דברי יציב** אהע"ז סי' ע"ב).

²³ בספר **מעין גנים** (משנת תפ"א, ס"פ וישלח) כתב: וא"ת מאי דעתיה דיעקב שהצפינה ולא רצה ליתנה לאחיו. וי"ל משום דכתיב אל תחלל את בתך להזנותה, ודרשו ז"ל (סנהדרין ע"ו). זה המשיא בתו לזקן, והרי יעקב כשהוליד לראובן היה בן פ"ד שנה, וז' שעבד בשביל רחל ויש הר"י בן צ"ז שנה, וכן היה עשו, לזה לא רצה ליתנה לו. וא"ת אם כן כדן עשה יעקב ולמה נענש. ושמא יש לחלק בין לאחר מתן תורה לקודם. א"י דהיתה חשובה דינה לבוגרת כיון שהיו יולדות הנשים בנות שש שנה (עיי' בסנהדרין בענין בת שבע), ובבוגרת דרשו רז"ל שחרר עבדך - וכל שכן שיכול להשיאה לזקן.

²⁴ בספר **תורי זהב** פ"י וישב (ל"ט ו') כתב דבזה יש ליתן טעם נמי על יוסף הצדיק שהיה אוהב לקשט עצמו (עיי' רש"י פ"י וישב שם), אף שזהו דרכה של אשה ולא דרכו של איש, כי במקור היתה תולדתו נקבה. וכ"כ **הגר"י קמנצקי** זצ"ל באמת ליעקב בפרשת ויצא (ל' כ"א).

היתה זכר עם כוח ותקיפות הגבר ועם כח השפעה ושכנוע לאחרים, הרי שהיתה יכולה לשנות את דעת עשו, לשכנעו ולנצחו ולהחזירו למוטב. וכיון שנמנע ממנה לנצל את הכוח הזה במקום הראוי הרי שהכוח הזה נשאר בלתי מנוצל וכוח זה התפרץ החוצה, כוח הטבע של היצאנית נתנצל שלא במקום הראוי, ותצא דינה - כזכר להיות גלוי ופרוץ, עכ"ל.

לפי זה יתכן לתרץ שדוקא דינה שהיתה בשורשה זכר, והיו לה תכונות וסגולות הזכר - יש להניח שאם היתה נשאת לעשו היתה מצליחה להשפיע עליו ולהביאו בדרך טובים, אבל לאה שפיר היה לה לחשוש שתהיה היא מושפעת ממנו ובדין הוא שלא רצתה להינשא לו. (ראה לעיל תירוץ ב' שהנחלת יעקב כתב דשמא לאה לא היתה מסוגלת להחזיר אחרים למוטב כמו דינה, והמשכיל לדוד הקשה על זה. ולפי מה שנתבאר כאן מיושב שפיר הטעם שדוקא דינה היתה מסוגלת לזה).

יח] דינה היתה משורש יוסף והיה לה כח שטנו של עשו

בספר **מעשה אבות סימן לבנים** (להגר"ד קאהן שליט"א, ח"ד עמ' קכ"ה) כתב: נראה דמשום הכי נענש יעקב במה שעיקב את דינה מעשו, שהרי לפי התרגום יונתן (ל' כ"א) נתחלפו הולדות של רחל ולא, שלא היתה מעוברת ביוסף ורחל בדינה ונתחלפו העוברים²⁵. ונמצא שלדינה יש תכונת יוסף שהיא החליפין שלו, וליוסף יש תכונות של אשה ומשום הכי מסלסל בשערו. ומכיון שיוסף הוא שטנו של עשו, כמו כן היתה דינה מנצחת על עשו. וממילא ישנה טענה על יעקב אבינו שטמן לדינה כדי שלא ישאנה עשו שהיתה מחזירתו לטובה, עכ"ל.

בספר **דרש מרדכי** (לדודנו הגר"מ דרוק זצ"ל, בפרשתנו) כתב נמי לבאר בדרך זה כיצד היתה דינה משפיעה על עשו לטובה, אחרי שגדל בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם (כדאי' ביומא ל"ח:), וז"ל: כיון שדינה בתחילתה היתה זכר - היא היתה 'יוסף הצדיק', רק בכח תפילתה של לאה שחסה על כבודה של אחותה רחל המיר הקב"ה את יוסף בדינה, אבל עכ"פ היה בה מהתכונה של יוסף. ליוסף יש כח מיוחד כנגד עשו, כמו שכתב רש"י (ל' כ"ה) שבשעה שנולד יוסף נולד שטנו של עשו. אי"כ היה לה כח מיוחד לבטל את כחו של עשו ולהחזירו בתשובה שלימה, עכ"ל.

מעתה מתורץ דזה היה שייך דוקא בדינה ולא בלאה. (בד"ז יש ליישב נמי מש"כ הנחלת יעקב דשמא לאה לא היתה מסוגלת להחזיר אחרים למוטב כמו דינה. ראה לעיל אות ב' שהמשכיל לדוד הקשה עליו).

יט] לאה חששה על עצמה משא"כ דינה

בספר **מדרש אהרן** (להגה"צ רבי אהרן ווייס מראסוויגעף זצ"ל ראב"ד מונקטאש, בפרשתנו) כתב: באמת יש הפרש והבדל גדול, דלאה בעצמה יראה לנפשה שלא תלמד מעשו הרשע והיתה מתאוה להדבק בגוף קדוש יעקב אבינו ולהעמיד שבטי י-ה, והיתה מתאמצת בתפלה ובתחנונים להקב"ה עד שעיני לאה רכות מרוב הבכי, ולכן הקב"ה ברוב רחמיו שמע בקולה. אבל דינה לא בכתה ולא רצתה בעצמה לטמון מעשו, רק יעקב לקחה ונתנה בתיבה ובזה לא טוב עשה, כיון שדינה בעצמה לא חששה לזה, לא היה לו ליעקב למנעה, ובהדי כבשי דרחמנא למה לך, ולזה נענש ונפלה ביד שכם. (וראה עוד **סוכת דוד** בפרשת וישלח).

²⁵ בפשטות נראה שזו שיטה אחרת מהמבואר בגמרא ברכות וברש"י (הנ"ל בתירוץ הקודם) שדנה לאה דין בעצמה ואמרה וכו' אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות - מיד נהפכה לבת. אך עיי' **מהרש"א** נדה (ל"א). דמשמע שמבאר גם בכוונת הגמרא בברכות שנתהפכו הולדות, וכן נראה מדברי החזקוני (ל' כ"א). ולכאורה לפ"ז אין מקום לביאורו של האלשיך שהובא בתירוץ הקודם. ועל כרחך שהאלישיך ודעימיה מפרשים הגמרא כפשוטה, ודלא כמהרש"א.

עד"ז השיב לי מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דשאני לאה כי **על עצמה יש לה לחוש**, משא"כ יעקב שהיה **על בתו ולא על עצמו**.

סייעתא לתירוץ זה יש להביא **מספר חסידים** (כת"י פארמא סי' תתש"ח) שכתב: פעמים שאדם שאינו הגון מבקש את בתך, אם תמנע ליתן לו תחטא. כגון שאם היא חפצה בו והוא אינו הגון ולא תוכל להעבירה משם. או חפצה להינשא ואין מבקש בתך אלא מי שאינו הגון, דע לך שהיא תקלקל. צא ולמד מדורות הראשונים שהיו מולידין לח' שנים, **ודינה קטנה היתה וחפצה להינשא**, וכוונת יעקב לטוב שלא נתנה לעשו, לכך שכב עמה שכם, עכ"ל. ונראה מדבריו שדינה עצמה היתה חפצה להינשא, ואם היה יעקב משיאה לעשו היתה מקבלת ומרוצה להינשא לו.

[במשכיל לדוד הקשה וכי בשביל שיעקב עשה שלא כדין מה חטאה דינה, טוביה חטא וכו' (פסחים קי"ג:), עיי"ש מה שתי. ובספר דברי דוד (זאלצר, בפרשתנו) כתב ליישב כי בוודאי היתה דינה סיבת ההטמנה, כי בלתי ספק היתה מסכמת על זה שתיטמן, לכן גם היא נענשה. ויש להעיר דזה שלא כמבואר כאן שדינה עצמה היתה חפצה להינשא לו].

כ] יעקב אבינו היה לו לדעת ברוה"ק שדינה תחזירהו למוטב

אולי י"ל דהטענה על יעקב אבינו - שהיה לו לתת בתו משום הספק שאולי תחזיר אותו למוטב - על כרחך היינו משום שבאמת כלפי שמיא גליא שאם היתה נישאת לו היתה מחזירתו למוטב. ויעקב שהיה נביא היה יכול לדעת זאת ברוח קדשו ולכן נענש, משא"כ לאה שלא היתה נביאה לא היתה יכולה לדעת זאת, ועל כן כדין עשתה שמיאנה להינשא לרשע²⁶.

ושמחתי למצוא עיקר הדברים בשם מרנא **החזון איש** זצ"ל, דבקובץ קול התורה²⁷ מובא מה ששאל הגר"ש לזנובסקי זצ"ל את החזון איש - מדוע אמרו חז"ל (פסחים מ"ט.) כל המשיא בתו לעם הארץ כאילו כופתה ומניחה לפני ארץ, ולא אמרו דאדרבה שמא תחזירו למוטב. והשיב מרן, כי היה גלוי וידוע לפני המקום ית' שאם תימסר לעשו תחזירהו למוטב, והיה לו ליעקב לידע ברוה"ק שלו ומפני זה נענש, אבל לנו אין יכולים ליענש על זה, עכ"ד.

[והנה מה שכתבנו דלאה לא היתה נביאה, כן מוכח לכאורה מהא דאמרין במגילה (י"ד.) שבע נביאות נתנבאו להם לישראל, שרה מרים וכו', ולאה לא נמנית ביניהן. וכ"כ **המהרש"א** (ברכות ז': ד"ה עד) דהא לא חשיב לאה בכלל הנביאות בפ"ק דמגילה. ואף שרש"י כתב עה"פ (כ"ט ל"ד) הפעם ילוה אישי וגו': לפי שהאמהות נביאות היו וכו'²⁸, (וכ"ה במדרש ב"ר ס"ז ט', ע"ב ו'), ומבואר בזה שלאה אכן היתה נביאה. אמנם נראה שלא הגיעה למעלה זו

²⁶ לעיל בתירוץ ב' הבאנו דברי **הנחלת יעקב** דשמא לאה לא היתה מסוגלת להחזיר אחרים למוטב, אבל דינה שנשאת לאיוב והחזירתו למוטב וגירתה - א"כ יותר ראוי היה שתחזיר את עשו למוטב. ובמשכיל לדוד כתב על דבריו: ואולי בחלום או בנבואה נגלה לו כן, עכ"ל. וביארנו שכוונתו להעיר דמנא ליה לנחלת יעקב שללאה לא היה כח להחזיר אחרים למוטב. אמנם כתב לי הגאון הגדול **רבי שאול אלתר** שליט"א: לא ברור לי שזאת כוונתו, ונראה שכיוון על יעקב אבינו שידע בחלום או בנבואה שעתידיה לינשא לאיוב ולהחזירו, עכ"ל. והוסיף הגאון שליט"א להעיר בתירוץנו כאן: **לדעתי זהו תירוץו של הנחלת יעקב** כמו שכתבתי לעיל אות ב'.

²⁷ חוברת כ"ד (תשרי תשמ"ט), בתשובות בשם מרן החזון איש שאלה י"ב, (והו"ד בספר **פנינים משלחן גבוה** בפרי' וישלח).

²⁸ **בשפת אמת** (ברכות ז'): הקשה מדברי רש"י הללו על דברי המהרש"א הנ"ל דלאה לא היתה נביאה מדלא חשיב לה בפ"ק דמגילה, וסיים דצעי"ג על המהרש"א בזה שלא הביא מאמר רבותינו ז"ל האמהות נביאות היו. (ויציין שהמהרש"א חזר על משנתו בברכות ס'. ד"ה י"ב, ובסוטה י"ג. ד"ה נתקיים). ונראה ליישב דהמהרש"א ס"ל כדכתב הרא"ם כאן דאגדות חלוקות הן, עיי"ש. ועל כן המהרש"א שבא לפרש דברי הגמרא בברכות הוצרך ליישבם ע"פ שיטת הש"ס שלא היו נביאות.

רק אחרי שנישאה ליעקב אבינו ולא מקודם, ובשעה שבכתה על עשו עדיין לא זכתה לנבואה²⁹].

אי נמי יש לומר על דרך זה, דדוקא יעקב שהכיר את עשו וידע את פנימיותו וכוחות נפשו הגדולים - היה לו לדעת שרבים הסיכויים שאכן יחזור בתשובה, משא"כ לאה שלא הכירתו, שפיר היה לה לחשוש. ושוב ראיתי שכן השיב מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (מובא בספר תורת חיים): לאה לא הכירתו וסברה שודאי תתקלקל עמו, עכ"ל. והיינו דיעקב שהכירו היה יכול לדעת שלא יקלקל בתו.

כא) תיקונה של דינה היה לינשא לרשע

כתב החיד"א בחומת אנך (פרשת וישלח אות ז'): אמנם יתיישב הכל במה שכתב רבינו האר"י זצ"ל דדינה היתה גלגול אמתלאי בת כרנבו אשתו של תרח שבא עליה בנדתה, וכן דינה אותיות 'נידה', וענין זה של שכם היה תיקונה - שלקח כל הזוהמא בסוד 'ותהי נדתה עליו' (ויקרא ט"ו כ"ד), ונשארה נקיה. והשתא ניחא דיעקב אבינו ע"ה דידע סוד הענין ושהוא תיקון דינה, כששמע השמועה כי טימא אותה לא נתפעל מזה, אך הוא ידע דאדרבא הוא נטמא - ששאב כל זוהמתה. ובזה ניחא שאמרו רז"ל דבצד מה נענש דהטמין דינה שלא יקחנה עשו, דכיון שהוא ידע שתיקון דינה הוא שרשע ישאב כל זוהמתה, לא היה לו להטמינה מעשו, שאם ישאנה הוא יקח כל זוהמתה וזהו תיקונה - ואחר כך אפשר שתחזירונו למוטב, ולכך נענש שבא עליה שכם בזנות, עכ"ל.

נראה שלפי דברים אלו מיושב היטב, דדוקא גבי דינה - מחמת גלגולה הקודם - היה שייד בה טעם זה דתיקונה הוא שתינשא לרשע שישאב כל זוהמתה, משא"כ גבי לאה.

כב) יעקב אבינו עשה מעשה ואילו לאה מסרה הדבר לשמים

בספר **דרישות שבת** (מבעל סנהדרי קטנה עמ"ס סנהדרין, בפרשת וישלח דרוש ו') כתב: נראה דהחילוק ביניהם, דלאה לא עשתה פעולות להפקיע עצמה מיד עשו, רק שפכה תפילה ותחנונים לפני הקב"ה שלא תפול בגורלו של עשו בעוד הוא רשע, והבוחן לבות אשר לו נגלו כל תעלומות ויודע עתידות, אם גלוי לפניו ית' שלא תחזירונו למוטב - תינצל מעשו שלא תעלה לגורלו, ואם גלוי לפניו ית' שתחזירונו למוטב - לא ימנענה הקב"ה מלינשא לו. וכיון שהיה גלוי וידוע לפני כסא כבודו ית' שעשו יעמוד ברשעו עד עולם - הצילה מלעלות בגורלו. אבל יעקב שלא עשה בדרך תפילה שיציל הקב"ה בתו מיד עשו, רק עשה פעולות מדנפשיה שסגרה בתיבה לבל תהיה לו לאשה, ואם לפניו גלוי לפני יעקב מי גלוי (עי' שבת נ"ה.), ואימר היתה מחזירונו למוטב, על כן נענש ע"י זה³⁰.

²⁹ ומצאתי שכ"כ **השפת אמת** (במגילה שם) דדוקא שרה גם קודם שנשאת לאברהם היתה נביאה, אבל כל אמהות זכו לנבואה בכח האבות ומשו"ה לא נמנו בפני עצמן, מלבד שרה שהיתה כבר נביאה מקודם.

³⁰ בדרישות **שבת** שם ביאר למה באמת לא התפלל יעקב עליה שתינצל ממנו לבל יתן עיניו בה - כמו שהתפלל על ההריגה ואמר 'הצילני נא מיד אחי וגו' פן יבוא והכני', וז"ל: ונראה שיעקב אבינו ע"ה לא סמך עצמו על התפילה לחוד - שהיה מתיירא ואמר קטונתי מכל החסדים וגו' שמא נתמעטו זכויותי ולא יועיל תפילה. על כן התקין עצמו לדורון לתפילה ולמלחמה, היינו אם יועיל תפילתו שינצל הימנו מה טוב, ואם לאו ילחם עמו. וכל זה שייך בהריגה, אם יראה שיבוא עשו אל המחנה האחת והכהו ידע בבירור שלא נתקבלה תפילתו, ואז ילחם עמו ויהיה מותר להרוג לעשו כדין הבא להרגך השכם להרגו. אבל אם עשו לא יהרגנו רק יקח את דינה בחזקה וישבנה בשביה, יהיה יעקב אע"ה בספק - אם לקחה משום שלא נתקבלה תפילתו ומותר להרוג את עשו להצילה מידו במלחמה, או דמה"ט לקחה שגלוי וידוע לפניו ית' שתחזירונו למוטב ומאת ה' היתה זאת ואסור להרוג את עשו לחזור וללקחה ממנו. ע"כ סגרה בתיבה ונעל בפניה ולא סמך עצמו על התפילה, עכ"ל.

וכן השיב לי הגאון הגדול **רבי שאול אלתר** שליט"א שיש הבדל בין עשיית פעולה לבין בקשה מאת הקב"ה. דלבקש שפיר דמי, כי אם אין זה רצון השי"ת הרי שלא יקבל תפילתו, אבל לסגור בתיבה כבר נחשב מעשה של התערבות - שבא לקבוע את המציאות בפועל.

עד"ז כתב מרן הגר"ח **קניבסקי** שליט"א (עיון הפרשה קובץ נ"א) דלא היה ליעקב לעשות מעשה, אלא היה צריך לסמוך שאם אין ראוי יצילנו הקב"ה. (וראה תירוץ ד' בשם המשכ"ל, ומש"כ ע"ד).

[אמנם יצויין מש"כ **בתפארת יהונתן** (עה"פ ועיני לאה רכות): י"ל שבכתה בכוונה לכלות עינים כדי שימאס עשו בה'. נמצא לדבריו שגם לאה עשתה פעולות כדי למנוע מעשו להתחתן עמה].

כג] אשה אינה בכלל ערבות

בילקוט מעם לועז (פרשתנו עמ' תר"ל) כתב: כי במעמד הר סיני ערבנו זה לזה ואם אדם עובר עבירה אנו צריכים להוכיחו כי הדבר נוגע לנו, אבל הנשים אינן בכלל ערבות וכל אחת נענשת בעון עצמה. ולכן היה יעקב צריך לעשות דבר כדי שיחזור עשו בתשובה, אבל ללאה לא היה חוב כזה ולכן לא רצתה להיות אשתו.

[מקור הדבר דאין אשה בכלל ערבות הוא **ברא"ש** ברכות פ"ג סו"ס י"ג, (ויצויין לאוה"ח ר"פ נצבים דאין אשה נתפסת על עון אחרים, עיי"ש). וראה **דגול מרבבה** או"ח סי' רע"א מש"כ בדברי הרא"ש. אך עיי"ש בהגהות **רעק"א**, ובשו"ת **רעק"א** סו"ס זי"ג].

קרוב לזה כתב **באזנים לתורה**, דלכך לא היה חיוב על לאה להחזיר למוטב את שארה, שהרי אין חיוב על האשה ללמד אפילו את בנה תורה (קידושין כ"ט).

כד] אחרי שיצאה לראות בבנות הארץ חזר וניערור מה שלא ניתנה לעשו

כתב בספר **תורת יחיאל** (מבעל לב העברי זצ"ל, פרשתנו אות תרי"ג): כי יעקב חישב לו 'אל תאמינו ברע' (מיכה ז' ה') - לא להכניס עצמו בספק, מי יודע אם יהיה בכחה להכניע אותו, דלמא להיפך ח"ו. אך אם כן למה לא סגר אותה בבית כהאי גוונא שלא תצא לראות בבנות הארץ - שמא תלמד ממעשיהם. ועיי' כי לא עשה כן נענש למפרע, כי על פי דרכו היה צריך לעשות סייג. ועל זה אמרו (אבות ב' י"ג) אל תהי רשע בפני עצמך - היינו לפי שיטתך, אע"פ שחולקין עליו, מכל מקום צריך צדיק לאחוז דרכו על פי שיטתו, ונידון על פי מידותיו, עכ"ד³².

לפי"ז י"ל דרך משום זה הוא דנענש, דאם כן שחש שתושפע מעשו - כמו כן היה לו לחשוש פן תושפע לרעה מבנות הארץ, ורק משום שלא נזהר לשומרה מכך ויצאה מביתה לראות בבנות הארץ, גלגלו עליו את הכל ונענש למפרע על שלא נתנה לעשו. אך אילו היה שומר שדינה לא תצא לראות בבנות הארץ, באמת לא היה נענש על מה שהחביאה מעשו, ואדרבה היה נחשב לו לזכות דומיא דלאה.

³¹ קצת יש להעיר מדברי **הקהלות יעקב** (עבודה זרה סי' ד' אות ב') דאפילו לשיטת הרא"ש - ולפי הבנת הדגול מרבבה דאין גבי נשים דין ערבות כלל - נהי דאשה ליתא בדין ערבות להתחייב עונש עבור חטאים של אחרים, אבל מ"מ מחוייבת לאפרושי מאיסורא מדין מצות תוכחה. (וכתב לי הגאון הגדול **רבי שאול אלתר** שליט"א: פלוגתא דכת הקודמים בענין זה עיין **שו"ת חקרי לב** או"ח סי' מ"ח ועוד).

³² ראה עוד מה שכתב עד"ז הגרמ"ל שחור זצ"ל **באבני שהם** בפר' וישלח ליישב קושיית העולם וכי בשביל הספק שמא תחזירו למוטב היה ליעקב לסכן את נפשה וליתנה לו לאשה, עד שבשביל שלא נהג כן הגיע לו עונש חמור כזה.

[אמנם בפרקי דרבי אליעזר (ריש פל"ח) איתא שדינה היתה יושבת אהלים ולא היתה יוצאת החוצה, רק שכם התחכם בתחבולותיו שתצא החוצה, עיי"ש. אך זה דלא כמבואר ברש"י (ל"ד א') ובתנחומא (וישלח ז'): ותצא דינה בת לאה - ולא בת יעקב היא, תלאה הכתוב באמה מה לאה יצאנית אף זו יצאנית³³].

כה] דינה היתה מיועדת לחלקו של עשו ולא נשתנה הדבר ע"י תפילה

כתב בספר הקדמון חן טוב (להג"ר טוביה הלוי זצ"ל מצפת, ויניציאה שנת שס"ה, בפר' וישלח): גם אמר 'בת לאה אשר ילדה ליעקב' ירצה, תדע למה אירע ליעקב דבר זה, על שמן הדין חלק עשו היתה דינה, יען היא בת לאה שהיתה אמודה לעשו, ובתפילתה ובכיייתה ילדה ליעקב ולא לעשו. זהו שאמר 'אשר ילדה ליעקב' - שלאה בתפילתה היא גרמה לילד ליעקב, כי אשת עשו היתה וילדה ליעקב. לכן היה ראוי שיתן לו משלו וישיא דינה לעשו - שהיא חלקו להיותה משורש לאה וכל דבר חוזר לשורשו הראשון - ואולי יתגייר בשבילה. לכן נענש ולקחה החוי על שהיתה אמורה לחלק עשו חוי - נחש הקדמוני, ונדבק נפשו בדינה בת יעקב מחמת היותה חלק מה מעשו, ומצא מין את מינו וניעור³⁴.

קרוב לזה כתב הגר"ש קלוגר זצ"ל בחכמת התורה (וישלח עמ' תל"ז): די"ל דיעקב הוי ראוי שלא יהיה לו בת כלל, וכמאן דאמר במדרש בפסוק וה' ברך את אברהם בכל שלא היה לו בת וכו', רק כיון דלאה היתה אמודה לעשו כידוע וי"ל דבאמת היתה ראויה לעשו על פי המזל רק שבתפילתה זכתה ליעקב, ועכ"פ נטל יעקב משל עשו, לכך עליו לשלם לו גזלתו. לכך ילדה בת להשיאה לעשו במקומה, עכ"ל. (וביאר עפ"י אריכות לשון הכתוב ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב, עיי"ש).

אולי לפי דבריהם יש ליישב, שדוקא לאה בכח תפילתה הועילה לבטל היעוד שהיתה מיועדת לעשו, אבל דינה היתה מיועדת לעשו מחמת לאה אמה - ולא נתבטל הדבר ע"י תפילה.

וראה במדרש (ב"ר ע' ט"ז, ע"א ב'): ועיני לאה רכות וכו', והיתה בוכה ואומרת יה"ר שלא אפול בגורלו של רשע, א"ר הונא קשה היא התפלה שביטלה את הגזירה ולא עוד אלא שקדמה לאחותה, עכ"ל. הרי שהיתה כאן גזירה על לאה שתינשא לעשו, אלא שביטלה זאת בתפילתה. וכמפורש בזוה"ק (ח"א רכ"ג). 'דהא לאה אתגזר למהוי חולקא דעשו, והיא בבעותא אקדימת ליה ליעקב ולא אתיהיבת לעשו³⁵'. ולפ"מ שחידשו המפרשים הנ"ל הרי שעיי"כ נגזרה הגזירה על דינה בתה³⁶, והגזירה על דינה לא נתבטלה ע"י תפילה, וכיון שעדיין היתה מיועדת לו עיי"כ נענש על הסתרתה ממנו.

³³ וכבר עמד בזה בביאור הרד"ל על הפרקי דר"א שם אות ד', דהפרקי דר"א בא לאפוקי מדברי המדרש שהיתה יצאנית. אבל מדברי האור החיים עה"פ (ל"ד א') ותצא דינה וגו' נראה שנקט דלא פליגי המדרש והפרקי דר"א בזה, עיי"ש. (וצ"ל לדברי האוה"ח דהגם שהיתה יושבת אהלים, מ"מ מה שהועיל שכם במעשיו הוא אך משום שהיה בה צד של לאה, ובלא"ה לא היה מועיל כלום).

³⁴ וכן מבואר בילקוט דוד בשם יפה תואר: למה נענש יעקב על שלא נתן דינה לעשו וכו', וי"ל לפי שהיתה ראויה לאה לינשא לעשו, רק בדמעותיה התפללה על זאת כדאיתא. ומ"מ דבר הנגזר במרום אין חוזר ריקם לכך יצא הגזר דין בדינה בתו, ולכך בן חמור 'החוי' שהוא קליפת נחש - שר של עשו מתדבק בה, עכ"ל.

³⁵ בקרן אורה סוטה (י"ג). ביאר לפי דברי הזוה"ק הללו מה שטען עשו (עיי"ש בגמרא) 'איהו קברה ללאה האי דפייש ידידי הוא', דמאחר שלא זכה בה הרשע בחייו רצה לזכות בה במותו, עיי"ש.

³⁶ ביפה תואר השלם (ב"ר ע' ט"ו) תמה למה נקט המדרש לשון 'קשה' היא התפילה, דהול"ל 'גדולה' או 'חשובה'. (וכתב מפני שמועילה במקום שחב לאחרים קאמר 'קשה' לגבי דידהו, כמו כאן שסר ממנה זכות עשו, וגם קדמה לאחותה). ולאור מה שנתבאר י"ל דמה"ט מתאים כאן הלשון 'קשה', משום שעיי"כ נגזר הדבר על בתה.

כז] לאה קיימה 'אל תאמין בעצמך' אבל יעקב ידע מעלתה של דינה

אחד מלומדי השיעור הי"ו אמר בזה, דלאה שהיתה צריכה להחליט בנוגע לעצמה - בוודאי כדין עשתה, כי ברוב ענוותנותה לא החשיבה עצמה לצדיקה וסברה שאין בכחה להחזיר את עשו למוטב, ושפיר קיימה בעצמה מה שהורו חכמינו ז"ל (אבות פ"ב מ"ד, ועי' ברכות כ"ט). אל תאמין בעצמך וכו', וחששה פן תלמד היא ממעשיו הרעים. אבל שאני גבי דינה שהיה הדבר תלוי בהחלטת יעקב אביה, והוא שהכיר מעלת בתו וסגולותיה היה לו לדעת שהיא ברוב צדקותה לא תושפע ממנו, אלא אדרבה עוד תחזירנו למוטב³⁷.

[אולי זו כוונת תשובת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שכתב לי (ראה לעיל תירוץ י"ט) דשאני לאה כי **על עצמה יש לה לחוש**, משא"כ יעקב שהיה **על בתו ולא על עצמו**].

יש להמתיק הדברים, דהנה במדרש (ב"ר י"ז ז') איתא: מעשה בחסיד אחד שהיה נשוי לחסידה אחת ולא העמידו בנים זה מזה, אמרו אין אנו מועילים להקב"ה כלום, עמדו וגרשו זה את זה, הלך זה ונשא רשעה אחת ועשתה אותו רשע, הלכה זאת ונשאת לרשע אחד ועשתה אותו צדיק, **הוי שהכל מן האשה**. ולכאורה קשה מהמובא במסכת כלה רבתי (פרק א', וראה ע"ז ל"ט): מעשה באשה אחת שהיתה נשואה לתלמיד חכם והיתה קושרת לו קשר של תפילין על ידו, מת ת"ח ונשאת למוכס, היתה מקשרת לו קשר מוכס על ידו, ועיי' דמייני מזה ראה דילעולם אשה כבעלה. וצ"ל דהמעשה הראשון שאני דמפורש שהיתה 'חסידה' והיא יש בכחה לעשות הרשע צדיק, ואילו במסכת כלה המעשה ב'אשה אחת' שלא היתה חסידה.

מעתה יש לומר, דלאה עצמה בענוותנותה לא החזיקה עצמה לחסידה ולכן בכתה שלא תיפול בחלקו של עשיו, כי לא בטחה בעצמה שתוכל להחזירו בתשובה. משא"כ דינה שהדבר היה תלוי ביעקב, והוא ידע בה שחסידה היא, היה לו להניח לעשיו לישאנה כדי שתחזירנו למוטב.

כז] יעקב פגם במידתו המיוחדת - הרחמים

בספר **מטעמי יעקב** (להגרי"י פיש שליט"א, בפר' וישלח) כתב לבאר הטעם שנענש יעקב על שלא מסר את דינה לעשו, בהקדם דברים מחודשים שכתב **התקלין חזתין** בשקלים (פ"ה ה"א) על המעשה של נחוניא חופר שיחין שמת בנו בצמא, וז"ל: כי במידה שאדם זהיר בה מאוד, אם הוא פוגם קצת בזה נענש עליו ביותר. כדמצינו בפרק ז' דבבא מציעא (פ"ד): ברבי אלעזר ברבי שמעון, יומא חד חזאי דקא נפיק ריחשא מאוניה חלש דעתאי וכו', א"ל יומא חד שמעי בזילותא דצורבא מרבנן ולא מחאי כדבעי ליה וכו'. והיינו לפי שהיה נזהר הרבה בזה, כדאמרינן במסכת מכות (כ"ד). אוטם אזנו משמוע דמים כגון ראב"ש דלא שמיע ליה בזילותא דרבנן ושתיק, וכדפי' רש"י שם (ד"ה כגון), ולכן אמר הכא בב"מ ולא מחאי **כדבעי לי**. והכא נמי שהיה אוחז במידה טובה זו להמציא מים לרבים, וכשאירע לו דלא נזהר כמה דבעי³⁸ - נענש בזה הענין גופיה, עכ"ל.

[ומבואר דגם זה בכלל 'וסביביו נשערה מאד' - שהקב"ה מדקדק עם סביביו אפילו כחוט השערה, דיעו"ש בירושלמי (וכ"ה בגמ' יבמות קכ"א: וב"ק נ'). דמהאי טעמא הוא דמת בנו

³⁷ דוגמא מעין זה, ראה **מהרש"א** בתענית (כ': ד"ה שמא) דרב הונא החשיב את רב אדא בא אהבה לצדיק גמור ולכן סמך שיעשה לו נס, אבל רב הונא עצמו הקפיד על זה כי לא היה מחזיק עצמו לצדיק. וז"ל **החתם סופר** (תו"מ פ"י ויגש ד"ה כמה): והנה אין שום צדיק חושב עצמו לצדיק, כמאחז"ל (נדה ל'): שמשביעים האדם אפילו כל העולם אומרים עליך צדיק אתה תהיה בעיניך כרשע.

³⁸ הנה לא ביאר לן במה לא נזהר כמה דבעי. ונראה שכוונתו כמש"כ **הרי"ף** בעין יעקב (ב"ק נ'): ושמה לא המציא נחוניא חופר שיחין מים ככל הצורך וחסרו מים לעולי רגלים. אי נמי כמש"כ המהר"ל בחידושי אגדות (ב"ק שם) דאע"ג שעשה בור זה כדין, מ"מ הבור הזה היה מזיק לקצת בני אדם.

בצמא. וראה בס' עקבי אהרן ופשר דבר עמ"ס כתובות אות קי"א שכתב לבאר עפ"ד התקלין
חדתין הא דכתובות (ס"ו:) גבי נקדימון בו גוריון³⁹].

ועל כן יעקב דמידתו רחמים כידוע⁴⁰, נענש הרבה בזה שלא ריחם על אחיו הגם שהיה רשע,
כי מכיון שזו מידתו - אם לא נזהר בה בשלימות נענש יותר מאדם אחר כנ"ל, עכ"ד.

נראה דלפ"ז מיושבת נמי הקושיא מאי שנא מלאה שנשתבחה על אי רצונה להינשא לעשו,
דדוקא יעקב נענש על כך משום שפגם בזה במידתו המיוחדת לו.

כח] היה ליעקב להבין שאינו במקרה

בספר **כפטיש יפוצץ** (להגרא"מ גרוסמן שליט"א, בפר' וישלח) כתב שבמה שנעשה עם דינה
היה יעקב צריך להבין שאין מקרה בעולם, ואם מן השמים יסתובב שעשו יתן בה עיניו היה
לו לבטוח בה' שהיא תחזירנו למוטב והוא לא ישפיע עליה לרע, כי הצדיקים אין הקב"ה
מביא תקלה על ידם. משא"כ בלאה שלא נעשה בה שום מעשה רק שהיו אומרים הגדולה
לגדול וכו', ודאי ראוי ונכון לשבחה על מה שבכתה והתחננה שלא תהיה לעשו הרשע.

[אך יש להעיר מדברי **היפה תואר** (ב"ר ע' ט"ו) שכתב על לשון המדרש דלאה בתפילתה
'ביטלה את הגזירה': תימה דאפילו את"ל שכך היו התנאים הגדולה לגדול וכו', מנלן דגזירת
עילאה היתה דקאמר דאיכא ביטול גזירה. ותיריך: דמכיון שרובא דעלמא היו אומרים כן
נראה שגזירה כך היתה, דקול המון כקול שדי. ומבואר בדבריו דמעצם מה שהיו אומרים
'הגדולה לגדול' היה נראה שמן השמים נגזר הדבר. ולפ"ז לכאורה אין מקום לתרץ כן].

כט] דינה היתה בת אחיו של עשו

נלע"ד לתרץ על פי מה שכתב **הרמב"ם** (פ"ב מהלכות איסורי ביאה הי"ד): ומצות חכמים
שישא אדם בת אחותו והוא הדין לבת אחיו שנאמר ומבשרך לא תתעלם. (**ובפירוש**
המשניות נדרים פ"ח מ"ז כתב 'שהיא מצוה וחייב אדם להשתדל בזה'). ומקורו ביבמות
(ס"ב: וסנהדרין ע"ו:), ומבואר ברש"י שם הטעם ש'מתוך כך נמצא מחבב את אשתו'⁴¹.
וראה **מאירי** שם דמפני שיווי הטבעים אהבה מצויה ביניהם. **והמגיד משנה** כתב (ע"ד
הרמב"ם שם): והענין שאהבת הקרובים היא טבעית, ואהבת האיש לאשתו באה מחמת
מעשה שניהם שהוא מקרה להם, ובהתחבר שתיהן אז יהיה האוהל נכון ויהיה שלום בבית.
וידוע שאין לך קרובה שיכול אדם לישא יותר מבת האחות ובת האח, עכ"ל.

³⁹ יש להסמך לזה מש"כ בתורת אבות (עמ' קפ"א) בשם הס"ק מסלונים זצ"ל, שהדבר שיהודי מקבל על
עצמו שזו תהיה מידתו המיוחדת לו, הרי בפרט זה שייך דין יהרג ואל יעבור, (ועי"ע מש"כ איהו גופיה ביסוד
העבודה ח"ב ספ"ו).

⁴⁰ זה לשון **המהר"ל** בחידושי אגדות ליבמות (ע"ט). ע"ד הגמרא שישאל רחמנים ביישנים וגומלי חסדים:
כי בא להם מידת הרחמים מן יעקב שמידתו מידת הרחמים, שכך כתיב אצלו (מ"ג י"ד) וא-ל-ל ש-די יתן לכם
רחמים.

⁴¹ אך עי"ש ברש"י דלכך נקט בת אחותו ולא בת אחיו כי 'עגועי אדם רבין על אחותו יותר מן אחיו'. ובתוס'
(שם ד"ה והנושא) הביאו בשם ר"ת דס"ל נמי דדוקא נקט בת אחותו לפי שהיא בת מזל, כדאמרינן (ב"ב
ק"י). רוב בנים דומין לאחי האם. (**והמרדכי** יבמות ס"י מ"ז הביא דבריו והוסיף: ועל ידי כך יעמדו באהבה
ובריעות). אבל בשם **הרשב"ם** כתבו דה"ה בת אחיו, ונקט אחותו לפי שמשדלתו בדברים ושכיח טפי שנושא
בתה. וזה כדעת הרמב"ם שה"ה לבת אחיו. **והרמ"א** (באהע"ז ס"י ב ס"ו) הביא שתי הדעות בזה. **והתוס'**
ביבמות (צ"ט. ד"ה ספק) כתבו הטעם דלא נקט בת אחיו משום דמבטל מצות יבמין. ולפ"ז אם כבר יש לו
בנים דליכא יבום ולא שייך טעם זה הוי בת אחיו מצוה כמו בת אחותו, וכ"כ **הערוך לנר** (שם ס"ב:). ועי"ע
תורת חיים בסנהדרין (ע"ו:).

מבואר בזה דהמצוה לישא בת אחותו או בת אחיו היא מפני שהיא האשה הקרובה ביותר שיכול האדם לשאת, ובנישואין כאלו האהבה והרעות מצויים בין האיש לאשתו.

לפי זה יבואר שדוקא דינה היה בכחה להחזיר את עשו למוטב, כי בהיותה בת אחיו הרי שמצד הטבע היה אוהבה ביותר, ומתוך רוב חביבותה היתה דעתו נוטה אחריה, והיה עולה בידה להטותו לדרך הישר ולהחזירו בתשובה. משא"כ לאה שלא היתה בדרגת קירבה כזו.

[ל] מדרשים חלוקים הם

הגה"ק **רבי שלמה קלוגר** זצ"ל כתב בספרו חכמת התורה (פרשתנו עמ' ת"ב) דעל כרחק מדרשים חלוקים הם. ולפ"ז מאן דסבר שלא ראויה לשבח על סירובה להינשא לעשו, הכי נמי יעקב עשה כהוגן במה שמנע את דינה ממנו⁴².

נראה לבאר יסוד המחלוקת בזה, דהנה במכילתא ר"פ יתרו איתא: מכאן אמרו חכמים לא יתחבר אדם לרשע **אפילו לקרבו לתורה**. וכתב שם בפ"י **מרכבת המשנה**: וזה ודאי פליגי אמדרש רבה פרשת וישלח שדרשו למס מרעהו חסד - בשביל שמנע יעקב את דינה מעשו שאולי היתה מחזירתו למוטב, גלל זה נענש יעקב ותצא דינה. דלשיטת ברייתא דקמן יפה עשה יעקב, דאל יתחבר אדם לרשע אפילו לקרבו לתורה, עכ"ל.

לפ"ז יבואר היטב מה שכתב הגר"ש קלוגר דהמדרשים חלוקים הם, דבזה גופא הוא שנחלקו - אם אין להתחבר לרשע אפילו לקרבו לתורה, או שבשביל לקרבו לתורה שפיר דמי, וכדכתב המרכבת המשנה שנחלקו בזה המכילתא עם המדרש רבה⁴³.

---

⁴² לפי זה צ"ל דלאו משום כך נענש יעקב אבינו, אלא מטעם אחר. וראה **ברבנו בחיי** (ל"ד א') שהביא כמה טעמים שנאמרו בזה בדברי חז"ל.

בזרע שמשון (פרשתנו אות י"ז) כתב דכמו שיעקב נענש שלא השיא את דינה לעשו, הכי נמי ילא יפה עשתה לאה לבקש רחמים שלא ליפול בחלקו של עשו, שמא אם היתה נשאת לו היתה מחזירתו למוטב. ודבריו אלו סותרים מה שמצינו דחז"ל שיבחו את לאה על כך. ואם נימא דמדרשים חלוקים הם אתי שפיר.

⁴³ בגמרא בבא בתרא (קכ"ג.) איתא דלר' אלעזר מאי רכות 'שמתנותיה ארוכות' (פירש"ב): גדולות בכהונה לוי' ומלכות וכו'. וכתב הרשב"ם: אליבא דר"א לא אשכחן שקדמתה לאה ברחמים, אלא אליבא דרב. ובמלאכת הקדש כתב (ע"פ ועיני לאה רכות): ולפי דברי ר"א מצינו למימר דסבר שלא היתה לאה בוכה כלל והעולם לא היו אומרים הגדולה לגדול וכו', עכ"ל. ומעתה י"ל דהמ"ד שס"ל דמותר להתחבר לרשע כדי לקרבו לתורה (ואשר על כן נענש יעקב על שמנע את דינה מעשו), יסבור כשיטת ר"א בגמרא דדריש מה שנאמר גבי לאה באופן אחר, ולדידיה לא מצינו שהתורה שיבחתה על שלא רצתה להינשא לעשו, ודוק.